

Svenska kyrkans redovisning för år 2018 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen

**SVENSKA KYRKANS RAPPORT
TILL KULTURDEPARTEMENTET**

Svenska kyrkan

Innehåll

Förord	5	Strategiskt arbete	25
Året som gått	6	Kyrklig kulturarvsförvaltning	26
Måluppfyllelse	6	En effektivare fastighetsförvaltning	26
Vård och bevarande	6	Nätverk inom brand och stöld	26
Kompetens	7	Utveckling av konservering, hantverk och material	27
Samverkan	7	Målad takplåt	27
Tillgänglighet	8	Utvecklade inventeringsmetoder	27
Sammanfattande bedömning	9	Tjära	27
Stiften i Svenska kyrkan	10	Klimat och miljö för ett långsiktigt bevarande	28
Kyrklig exteriör i 13 stift	11	Kyrkomötets beslut om klimatstrategi	28
Kyrkoantikvarisk ersättning och förvaltning av det kyrkliga kulturarvet	13	Solenergi seminarium	28
Utgångspunkter för fördelning av kyrkoantikvarisk ersättning	13	Inneklimat i kyrkor och dess påverkan på orglar	28
En ny fördelningsmodell	13	Användning och tillgängliggörande av det kyrkliga kulturarvet	28
Förbrukning	14	Internationell samverkan och kunskapsutbyten	29
Rambeslut 2019	15	Användning och förändring	29
Måluppfyllelse och utvecklingsområden	16	Kulturarvskommunikation	29
Vården och bevarandet av kulturarvet	16	Almedalen	30
Antalet kyrkobyggnader	16	Kulturarvet digitalt	30
Genomförda åtgärder	17	Bilaga 1	
Vårdinsatser	17	Förändringar i Svenska kyrkans kyrkobyggnadsbestånd 2000–2018	32
Vård- och underhållsplanering	18	Bilaga 2	
Övergripande planering och information	18	Fördelning och förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning 2002–2018*	35
Skadeförebyggande insatser	19	Bilaga 3	
Arbete med säkerhetsfrågor	19	Projekt genomförda i stiftet 2018 – ett urval	38
Förvaltningskompetens	19	Bildgalleri	40
Samverkan mellan staten och Svenska kyrkan	20	Intervju med stiftsantikvarie Mattias Burman	
Tillgänglighet till de kyrkliga kulturminnena	20	”Det är bredden som är det mest fascinerande”	42
Kyrkornas öppethållande och tillgänglighet	21		
Verksamhet och sammankomster	22		
Tillgänglighetsanpassningar	23		

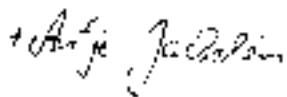
Förord

Året 2018 har präglats av ett intensivt arbete inför kontrollstation 2019. Detta har resulterat i ett flertal rapporter till regeringen som ur olika perspektiv analyserar tillståndet för de kyrkliga kulturminnena och arbetet med det kyrkliga kulturarvet. Svenska kyrkans egen rapport *Mötesplatser i tiden* rekapitulerar händelser sedan den förra kontrollstationen och redovisar hur den kyrkoantikvariska ersättningen använts. Men en kontrollstation är inte bara ett tillfälle att titta tillbaka, utan också i hög grad ett tillfälle att lyfta frågor för framtiden.

Det kyrkliga kulturarvsområdet är i många stycken unikt. Det är ett levande kulturarv som förändrats i takt med ett kontinuerligt bruk i nära tusen år och i ständig relation till omgivande samhälle. Till detta kan också fogas att formerna för kulturarvsarbetet är ovanligt i sitt slag, med grund i den överenskommelse som träffades mellan staten och Svenska kyrkan vid relationsändringen. En viktig förutsättning för arbetet med det kyrkliga kulturarvet har varit och är de samrådsgrupper som finns mellan Svenska kyrkans och statens företrädare på såväl regional som nationell nivå.

Vid den 15:e kulturarvskonferensen i Visby 2018 var diskussionerna kring samrådsgrupperna ett viktigt inslag. Det är tydligt att samrådsgrupperna levt upp till det mål som ursprungligen sattes, att grupperna skulle bidra till en större förståelse för varandras roller och att vara ett forum för principiella diskussioner i skärningspunkten mellan bruk och bevarande.

Resultatet av kontrollstationsarbetet ser vi under 2019, när regeringen sammanfattar sina iakttagelser i en skrivelse till riksdagen och beslutet om den kyrkoantikvariska ersättningen under kommande period fattas. Detta ger i sin tur riktning för det fortsatta arbetet med att göra de kyrkliga kulturarvet angeläget och användbart även i framtiden. Ett framgångsrikt kulturarvsarbete behöver nya samtal om nya frågor, där det redan etablerade samrådsförfarandet fortsatt kommer att spela en viktig roll. Detta samtal måste föras med församlingarna i fokus, de som med engagerat arbete men varierande ekonomiska förutsättningar bär det yttersta ansvaret för förvaltningen av det kyrkliga kulturarvet.

ANTJE JACKELÉN
Ärkebiskop och ordförande i kyrkostyrelsen

HELÉN OTTOSSON LOVÉN
Generalsekreterare

Året som gått

MÅLUPPFYLLELSE

Svenska kyrkans rapport till regeringen för 2018 redovisar hur Svenska kyrkan har arbetat med den kyrkoantikvariska ersättningen och det kyrkliga kulturarvet under året.

Under 2019 infaller en kontrollstation. Svenska kyrkan lämnade i juni 2018 en särskild rapport till regeringen inför kontrollstationen, *Mötesplatser i tiden*. I rapporten gjordes en analys av frågor som rör de kyrkliga kulturvärdena samt en uppföljning och utvärdering av de resultat som uppnåtts. Utgångspunkt för bedömning av måluppfyllelsen är främst överenskommelsen mellan staten och Svenska kyrkan från 2000 om frågor som rör de kulturhistoriska värdena inom Svenska kyrkan, bestämmelserna i 4 kap. kulturmiljölagen samt de överväganden som gjordes i samband med relationsändringen, bland annat i propositionen *Staten och tros-samfunden* (prop. 1998/99:38). Svenska kyrkans arbete med de kyrkliga kulturvärdena inspireras av, och kan också på viktiga punkter bidra till, målen för det offentliga arbetet med kultur, kulturmiljö och kulturarv. Riksdagen fattade 2017 beslut om förslagen i propositionen *Kulturarvspolitik* (prop. 2016/17:116), vilket bland annat ledde till vissa förändringar i 4 kap. kulturmiljölagen. I propositionen gör regeringen också bedömningar av vissa kulturarvsfrågor relaterade till de kyrkliga kulturminnena.

I föreliggande rapport har tonvikt lagts vid en redogörelse av den verksamhet, resultat och iakttagelser som under 2018, på kort eller lång sikt, bidragit till måluppfyllelsen eller pekar på utvecklingsområden.

VÅRD OCH BEVARANDE

Under året förbrukades 417 miljoner kronor av den kyrkoantikvariska ersättningen, vilket är mindre än förra årets

förbrukning. Nedgången är ett resultat av att tilldelningen under de år som disponerades 2018 successivt närmade sig statsanslaget. Sett över hela perioden 2002–2018 har 99,2 procent av statsanslaget förbrukats, jämfört med 99,9 procent året innan.

Dispositionstiden för varje ramår är två år, vilket gör att det först under första kvartalet 2019 går att fastställa den faktiska förbrukningen för perioden 2002–2018. Till detta kommer att projekt kan beviljas förlängd dispositionstid ytterligare ett år vid särskilda omständigheter. Kyrkostyrelsens rambeslut har under flera år överstigit statsanslaget. Mot bakgrund av att det tidigare funnits överskott kopplat till den kyrkoantikvariska ersättningen har kyrkostyrelsen vidtagit åtgärder genom att höja ramfördelningen till stiftet. Överskottet är i dag hanterat och ramfördelningen kommer inte under de kommande åren att kunna överstiga 460 miljoner kronor. Under senare år kan noteras en viss nedgång i ansökningar från församlingarna, vilket sannolikt delvis beror på vetskapen om att de disponibla medlen minskat. Fortsatt överstiger dock ansökningarna mer än dubbelt tillgängliga medel. Glappet mellan ansökta medel och de beslutsramar som stiftet disponerar innebär hårda prioriteringar i stift och församlingar.

Kyrkomötets beslut 2016 om betänkandet *Gemensamt ansvar – fastigheter, kyrkor och utjämningssystem* har bland annat inneburit förändringar i den ekonomiska utjämningen mellan församlingarna. Från och med 2018 utgår ett kyrkounderhållsbidrag på 100 miljoner kronor per år. Bidraget är tänkt som ett komplement till den kyrkoantikvariska ersättningen i finansieringen av församlingarnas vård och underhåll av kyrkobyggnader. Stiftet får vid beviljande av kyrkounderhållsbidrag ta hänsyn till församlingens finansiella situation.

Mindre förändringar av antalet kyrkobyggnader har skett

under 2018. Enligt de uppgifter som församlingarna registrerat i kyrkobyggnadsregistret uppfyller 2 937 de kriterier som gäller för kyrkobyggnader med tillståndsplikt enligt 4 kap. 3 § kulturmiljölagen. De lagenliga kriterierna är i vissa fall öppna för tolkningar och skiljaktigheter i antal skyddade kyrkobyggnader jämfört med tidigare år beror på att uppgifter kontrollerats och korrigerats.

Kyrkobyggnader som omfattas av kulturmiljölagen behåller sitt skydd även om de avyttras. Kyrkoantikvarisk ersättning kan emellertid inte enligt Svenska kyrkans villkor beviljas och utbetalas till någon annan än Svenska kyrkans organisatoriska delar. Under 2018 har fem kyrkobyggnader med tillståndsplikt övergått i annans ägo. Antalet kyrkor med tillståndsplikt som samtidigt är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning är idag större än när överenskommelsen trädde i kraft, beroende på de beslut om tillståndsplikt för yngre kyrkobyggnader som myndigheterna fattat efter 2000.

Arbetet med övergången från analoga till digitala inventarieförteckningar har fortsatt under 2018. Cirka 70 procent av de ekonomiska enheterna i Svenska kyrkan använder Sacer, Svenska kyrkans digitala inventarieregister, vilket bidrar till en helt ny överblick över de skyddade föremålen. Ett intensivt arbete med att överföra de analoga inventarieförteckningarna till Sacer har under 2018 skett, främst i församlingar i Visby, Skara och Lunds stift.

Under 2018 har ett fastighetsregister utvecklats och fylls med basuppgifter för hela Svenska kyrkans byggnadsbestånd, också detta som ett resultat av kyrkomötesbeslutet om *Gemensamt ansvar*. Förutom kyrkobyggnaderna är många övriga byggnader skyddade med tillståndsplikt i egenskap av byggnad på kyrkotomt eller begravningsplats. Genom de ändringar i 4 kap. kulturmiljölagen som trädde i kraft den 1 augusti 2017 har länsstyrelserna möjlighet att genom beslut i det enskilda fallet avgränsa kyrkotomt. Ett arbete med att avgränsa kyrkotomter har under 2018 påbörjats i Stockholms stift i anslutning till att befintliga vård- och underhållsplaner uppdateras.

KOMPETENS

Svenska kyrkan svarar enligt överenskommelsen för att ha tillgång till den kompetens som krävs för att förvalta de kyrkliga kulturminnena. Den positiva trend som tidigare rapporterats beträffande rekryteringar har under 2018 förstärkts. Implementeringen av *Gemensamt ansvar* syftar bland annat till att stärka förutsättningarna för förvaltningsarbetet i stift och församlingar. Detta sker bland annat genom fastighetsregistret, som ger överblick över hela fastighetsinnehavet, vilket hittills saknats. Under 2018 har också ett arbete påbörjats med handledning och metodstöd för de lokalförsörjningsplaner som ska finnas i samtliga pastorat och församlingar som inte ingår i pastorat. Målbilden är att de flesta enheterna bör ha en beslutad lokalförsörjningsplan 2022. Projekten genomförs i nära samverkan mellan Svenska kyrkans

nationella nivå och stiftet. Från 2018 innehåller stiftsbidraget, som är en del av Svenska kyrkans utjämningsystem, stöd till stiftens främjande av fastighetsförvaltning på lokal nivå. Beslut har även fattats om att under 2018 utbetala ett extra stiftsbidrag för att skapa bättre förutsättningar för stiftet att bidra till arbetet med färdigställande av det nya fastighetsregistret.

Kulturarvet är en integrerad del i Svenska kyrkans verksamhet och fastighetsförvaltning. I de bestämmelser och metodstöd som tas fram för lokalförsörjningsplaneringen framhålls att olika perspektiv ska vägas in i processen, däribland lagar och myndighetskrav, ingångna åtaganden och förpliktelser samt kulturarvsaspekter. Ett arbete med att integrera kulturarvs- och fastighetsperspektiven inom den reguljära verksamheten pågår på samtliga nivåer inom Svenska kyrkan. Hur olika perspektiv kan och bör mötas för att bevara, använda och utveckla kulturarvet visade den internationella konferensen *Preserve, Use and Develop* som anordnades av Lunds stift i april 2018. Konferensen presenterade flera projekt och metoder, med fokus på utökad användning av kyrkor som resurs för en hållbar utveckling av lokalsamhällen och för samhället som helhet.

En rad utvecklingsprojekt pågår såväl på nationell nivå som på stiftsnivå för att ta fram ny kunskap om hur kulturarvet kan bevaras, användas och utvecklas. Ett nationellt projekt med fokus på bevarandefrågor kan nämnas. Rapporten *Rostskyddsbehandling av takplåt på kulturhistoriskt värdefulla byggnader* färdigställdes under 2018 av Hantverkslaboratoriet. Den är resultat av ett nationellt projekt finansierat av Svenska kyrkan genom kyrkoantikvarisk ersättning samt med bidrag från Riksantikvarieämbetet och Trafikverket. Publikationen ger vägledning för bedömningar och välgrundade beslut vid vård och underhåll av plåttak på kulturhistoriskt värdefulla byggnader.

SAMVERKAN

Svenska kyrkan och staten ska enligt överenskommelsen samarbeta och samverka i övergripande frågor som gäller de kyrkliga kulturvärdena. Särskilda samrådsgrupper på central och regional nivå ska finnas för kunskaps- och erfarenhetsutbyte. Under året fortsatte arbetet i den centrala och de regionala samrådsgrupperna med i genomsnitt två till fyra möten per år. Protokollen tillgängliggörs mellan grupperna och kan berika arbetet mellan regional och central nivå.

I maj 2018 arrangerade den centrala samrådsgruppen och Visby stift, i samarbete med den regionala samrådsgruppen för Visby stift, den vartannat år återkommande kulturarvs-konferensen. Temat var "Det kyrkliga kulturarvet som resurs för samhället". En rad föreläsningar lyfte kyrkobyggnadernas roll för att utveckla samhällsengagemang och platsbyggande. Arrangemanget lockade ca 120 personer som också gjordes delaktiga i gruppsamtal och paneldiskussioner. En av de frågor som lyftes till gemensam diskussion rörde formerna för och

innehållet i samrådsgruppernas fortsatta arbete.

Utöver samrådsgrupperna har samverkan mellan Svenska kyrkan och staten skett inom en rad sakområden. Svenska kyrkan deltar i det nätverk för stöld- och brandskyddsarbete som Riksantikvarieämbetet samordnar. Kommittén för kyrkoforskning, i vilken Svenska kyrkan ingår tillsammans med Riksantikvarieämbetet och Kungl. Vitterhetsakademien, anordnade i maj ett seminarium om kyrkomusik och forskning. Handläggarträffar mellan Svenska kyrkans nationella nivå och Riksantikvarieämbetet har under 2018 hållits en gång, vilket gett möjligheter till information och diskussion om aktuella frågor i respektive organisation. Svenska kyrkans nationella nivå ordnar varje höst en seminariedag till vilken stiftens, Riksantikvarieämbetet, länsstyrelserna och läns museerna bjuds in. Seminariedagen 2018 samlade cirka 50 deltagare.

Året före en kontrollstation ska rapporter tas fram som belyser användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen och arbetet med det kyrkliga kulturarvet, ur såväl Svenska kyrkans som statens perspektiv. Svenska kyrkans rapport *Mötesplatser i tiden* lämnades till regeringen (kulturdepartementet) den 30 juni, enligt den ordning som framgår av överenskommelsen. Kulturdepartementet har fortlöpande under året kallat Svenska kyrkan, Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna till gemensamma diskussioner kring underlagen. Svenska kyrkan har i detta forum fått tillfälle att kommentera och lämna synpunkter på de rapporter som under 2018 inkommit från länsstyrelserna, Riksantikvarieämbetet och Statskontoret.

TILLGÄNGLIGHET

Svenska kyrkans årliga undersökning visar att kyrkorna i genomsnitt var öppna 132 dagar under 2018, vilket är viss

nedgång i förhållande till föregående år (134). De många sammankomsterna i kyrkorna tillgängliggör kulturarvet. Sammantaget visar statistiken, över den organiserade verksamheten med dess olika sammankomster i kyrkorna, inte någon påtaglig förändring under 2018 jämfört med tidigare år. I förhållande till uppgifter lämnade 2006 kan en viss ökning märkas av aktiviteter i kyrkorna utöver gudstjänster och kyrkliga handlingar, till exempel enskilda samtal, möten, kulturevenemang och visningsverksamhet.

Enligt Svenska kyrkan är tillgänglighet ett brett begrepp som också handlar om kommunikation och delaktighet genom till exempel kyrkorums pedagogik, digitala medier, deltagande i seminarier och debatter samt genom publicerade böcker och rapporter.

Några exempel kan nämnas. Det västsvenska kyrkomåleriet har inventerats och dokumenterats genom ett projekt vid Göteborgs stift, i samarbete med de regionala museerna inom stiftet samt Göteborgs universitet. Arbetet resulterade i bokpublikationen *Mellan himmel och helvete – Bemålade kyrktak i Göteborgs stift 1697-1812*, publicerad 2018. Barnboken *Den hemliga resan* som släpptes av Verbum förlag under 2018 har sitt ursprung i Stockholms stifts idé att berätta om det kyrkliga kulturarvet och kyrkornas historia genom en saga för barn.

Evertsbergsskulpturerna, vilka stals 2013, återinfördes i Evertsbergs kapells altarskåp på midsommardagen den 23 juni 2018. Medverkade vid gudstjänsten gjorde bland annat biskop Mikael Mogren. Stölden var en del av en planerad plundring av kyrkor som skedde i två omgångar, dels i norrländska kyrkor 1994-2005, dels i en stöldvåg 2010-2014 som främst drabbade församlingar i Mellansverige. Svenska kyrkan på nationell nivå och Västerås stift samarbetade om ett pressmaterial i samband

John Rothlind och Ulla-Britt Emanuelsson med några av de kulturhistoriskt värdefulla föremål som för fem år sedan stals i Evertsbergs kapell. Brottet följdes av en omfattande, internationell utredning som kom att bli avgörande för uppkläringen av tidigare kyrkstölden över hela Sverige. Och under midsommardagen 2018 kunde de stulna föremålen i Evertsberg äntligen återinföras i altarskåpet.

Pietän och fyra av apostlarna som återlämnats till Evertsberg.

med återinstallationen i Evertsberg.

Ett flertal kulturarvsrelaterade arrangemang anordnades under Almedalsveckan 2018. Konstprojektet *Konst, kultur och integration* och de broderier som blivit resultatet av ett arbete i Övre Älvdals församling, Karlstads stift, bildade fond för ett samtal i Visby domkyrka. Samtalet handlade både om församlingens praktiska arbete med flyktingmottagande, men också tankar kring hur konstprojektet bidragit till integration samtidigt som det skapat förutsättningar för att kultur och kulturarv hålls levande och ger uttryck för vår tid.

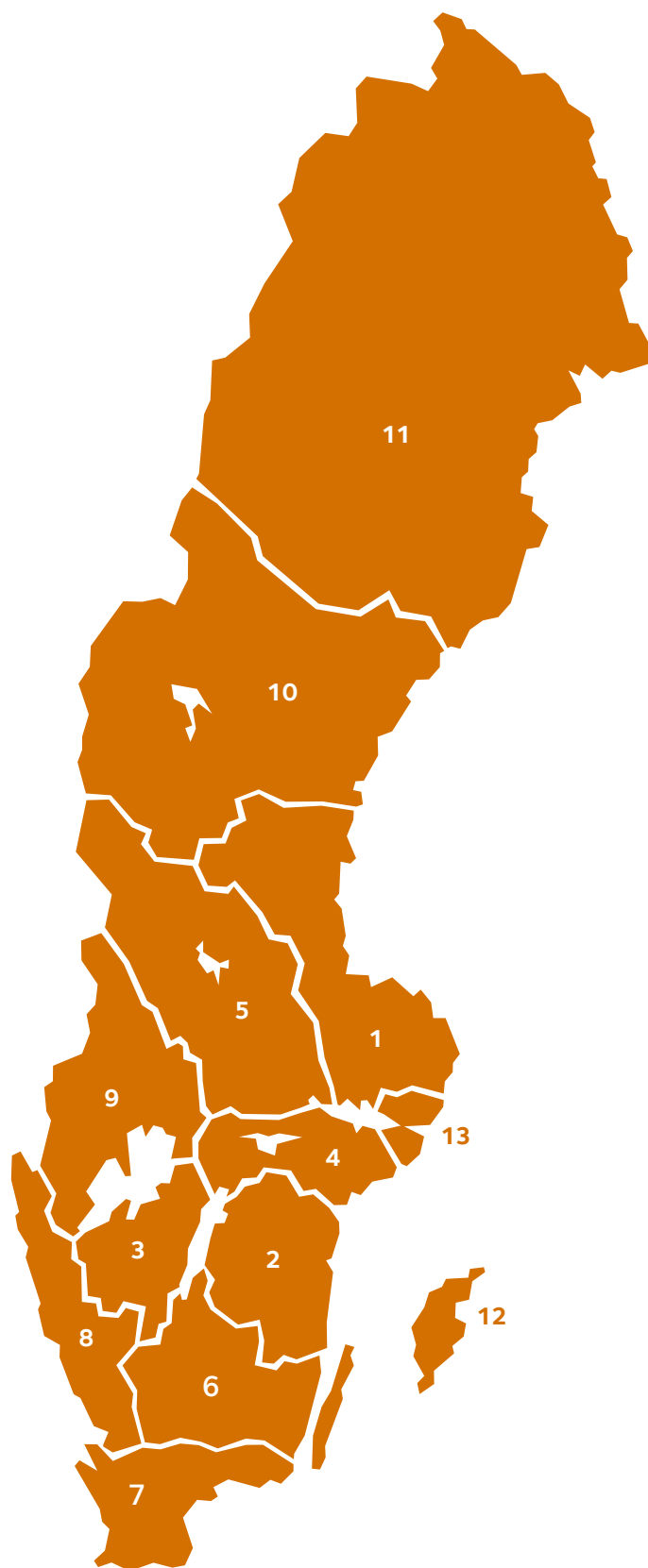
SAMMANFATTANDE BEDÖMNING

Sammantaget har användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen och Svenska kyrkans kulturarvsarbete under 2018 bidragit till en fortsatt god måluppfyllelse. Rekviseringstakt och ansökningstryck visar att den kyrkoantikvariska ersättningen utgör en mycket viktig del av hur vården och bevarandet av det kyrkliga kulturarvet finansieras. Behoven, i form av

ansökningar om kyrkoantikvarisk ersättning, överstiger mer än dubbelt de disponibla medlen, vilket leder till hårda prioriteringar. Arbetet med den kyrkoantikvariska ersättningen och kulturarvet är en integrerad del av Svenska kyrkans verksamhet och fastighetsförvaltning. Digitaliseringen bidrar till nya verktyg både då det gäller förvaltningsarbete och kulturarvskommunikation. Implementeringen av kyrkomötets beslut om utredningen *Gemensamt ansvar* har fortsatt under 2018, vilket ger långsiktigt bättre förutsättningar för att bevara det kyrkliga kulturarvet. Detta genom ökad kunskap om fastighetsbeståndet, förstärkt kompetens i förvaltningsfrågor, förändringar i utjämnningssystemet samt former för gemensamt ansvarsstagande av övertaliga kyrkobyggnader. Genom kyrkornas öppethållande och församlingarnas verksamhet i egen eller annans regi görs det kyrkliga kulturarvet tillgängligt för alla. Tillgängliggörande av ny kunskap i olika medier och till olika målgrupper bidrar långsiktigt till att det kyrkliga kulturarvet är känt och angeläget att bevara.

Stiften i Svenska kyrkan

Svenska kyrkan bestod 2018 av 13 stift indelade i totalt 1 337 församlingar i Sverige och 31 församlingar utomlands. 58 procent av Sveriges befolkning var medlemmar i Svenska kyrkan.

1. UPPSALA STIFT
296 KYRKOR
258 KYRKOR SKYDDAS MED
TILLSTÅNDSPLIKT
60,6 % MEDLEMMAR

2. LINKÖPINGS STIFT
262 KYRKOR
231 KYRKOR SKYDDAS MED
TILLSTÅNDSPLIKT
61,9 % MEDLEMMAR

3. SKARA STIFT
409 KYRKOR
373 KYRKOR SKYDDAS MED
TILLSTÅNDSPLIKT
62,6 % MEDLEMMAR

4. STRÅNGNÄS STIFT
195 KYRKOR
173 KYRKOR SKYDDAS MED
TILLSTÅNDSPLIKT
53,8 % MEDLEMMAR

5. VÄSTERÅS STIFT
177 KYRKOR
161 KYRKOR SKYDDAS MED
TILLSTÅNDSPLIKT
61,9 % MEDLEMMAR

6. VÄXJÖ STIFT
338 KYRKOR
294 KYRKOR SKYDDAS MED
TILLSTÅNDSPLIKT
61,5 % MEDLEMMAR

7. LUNDS STIFT
507 KYRKOR
475 KYRKOR SKYDDAS MED
TILLSTÅNDSPLIKT
56,4 % MEDLEMMAR

8. GÖTEBORGS STIFT
361 KYRKOR
306 KYRKOR SKYDDAS MED
TILLSTÅNDSPLIKT
55,5 % MEDLEMMAR

9. KARLSTADS STIFT
170 KYRKOR
151 KYRKOR SKYDDAS MED
TILLSTÅNDSPLIKT
68,3 % MEDLEMMAR

10. HÄRNÖSANDS STIFT
209 KYRKOR
179 KYRKOR SKYDDAS MED
TILLSTÅNDSPLIKT
68,1 % MEDLEMMAR

11. LULEÅ STIFT
193 KYRKOR
132 KYRKOR SKYDDAS MED
TILLSTÅNDSPLIKT
69,4 % MEDLEMMAR

12. VISBY STIFT
99 KYRKOR
98 KYRKOR SKYDDAS MED
TILLSTÅNDSPLIKT
64,8 % MEDLEMMAR

13. STOCKHOLMS STIFT
151 KYRKOR
106 KYRKOR SKYDDAS MED
TILLSTÅNDSPLIKT
48,5 % MEDLEMMAR

Kyrklig exteriör i 13 stift

Det senaste milleniet har inneburit en revolutionerande utveckling. Mitt i allt detta står kyrkorna. Somliga enkla, andra majestätiska. Några i djup granskog, andra på klippor, kullar eller mitt i en livlig stadsmiljö. Många syns på långt håll och bildar landmärken med sina torn medan andra anpassats för att smälta in i omgivande miljö eller bebyggelse. Under den långa perioden av kyrkobyggande i Sverige har rådande ideal, materialtillgång och ekonomiska resurser haft stor betydelse för kyrkobyggnadernas utformning.

Kyrkoantikvarisk ersättning och förvaltning av det kyrkliga kulturarvet

Under åren 2009-2018 uppgick de årliga drift- och underhållskostnaderna för kyrkor och kapell som ägs eller förvaltas av Svenska kyrkan i genomsnitt till knappt 1,6 miljarder kronor per år. Siffrorna för 2018 är uppskattade då redovisningen fastställs i maj 2019. Den kyrkoantikvariska ersättningen finansierade cirka 28 procent av den totala kostnaden för drift och underhåll av kyrkor och kapell, det vill säga i genomsnitt 448 miljoner kronor per år. I statistiken ingår inte kostnader för begravningsverksamheten eller utbetalad kyrkoantikvarisk ersättning för begravningsplatser.

Utgångspunkter för fördelning av kyrkoantikvarisk ersättning

Kyrkoantikvarisk ersättning får beviljas för kulturhistoriskt motiverade åtgärder inom förvaltning av egendom som är skyddad enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Svenska kyrkans regelverk för den kyrkoantikvariska ersättningen är fastslaget i *Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning 1.1*, antaget av kyrkostyrelsen i september 2012 och senast reviderad i mars 2013.

Som vidare stöd för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning finns *Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning version 1:2*, fastställd av kyrkostyrelsen i oktober 2016. Syftet med handboken är att uttolka och exemplifiera villkoren och tydliggöra förutsättningarna för användningen av kyrkoantikvarisk ersättning samt att öka samsynen mellan stiftet i handläggning och bedömning av ansökningar. I handboken finns bland annat generella riktvärden för ersättningsnivåer för flertalet åtgärder till vilka kyrkoantikvarisk ersättning kan utgå, samt ett spann inom vilket åtgärdens ersättningsnivå kan justeras utifrån en bedömning av aktuella kulturhistoriska

hänsynstaganden. Handboken uppdateras regelbundet för att spegla aktuella frågor och praxis när det gäller ersättningens fördelning, användning och redovisning. Under 2017 påbörjades en ny revidering av villkor och handbok som fortlöpt under 2018.

Regelverket för kyrkoantikvarisk ersättning fastställer att en egeninsats krävs för att ersättning ska kunna beviljas. Ersättningens storlek bestäms bland annat av åtgärdens karaktär och de hänsynstaganden som krävs utifrån bestämmelserna i 4 kap. kulturmiljölagen.

Ersättningen får användas till vård- och underhållsåtgärder som ingår i en långsiktig vård- och underhållsplan och till utredningar och projekteringar som förbereder, underlättar och förbättrar förutsättningarna för vård och underhåll. Den kan även användas till skadeförebyggande åtgärder, informationsinsatser och åtgärder för förbättrad förvaring och skydd av kulturhistoriskt värdefulla inventarier. Kyrkoantikvarisk ersättning får även beviljas till insatser av övergripande och generell karaktär inom stift eller på nationell nivå. Dessa projekt syftar bland annat till att tillgängliggöra de kulturhistoriska värdena hos de kyrkliga kulturminnena.

En ny fördelningsmodell

Kyrkostyrelsen fattade den 21 februari 2018 beslut om att införa en ny fördelningsmodell för den kyrkoantikvariska ersättningen som baseras på indikatorer och nyckeltal. Utöver detta tillkommer en ny berednings- och beslutsprocess. Förändringen träder i kraft från och med ramår 2021. Det innebär att första fördelningsbeslutet enligt den nya modellen fattas 2019. Syftet med den nya fördelningsmodellen är att förbättra användningen av ersättningen och skapa

bättre regional balans i fördelningen av ersättningen. Den nya modellen ska bidra till mer likartade ersättningsnivåer, smidigare ansökningsprocesser och tidigare beslut. Det ger ökad förutsägbarhet och långsiktighet i stödet samt bättre möjligheter att planera insatserna efter ett dokumenterat vård- och underhållsbehov.

Den nya indikatorbaserade fördelningsmodellen bygger på det ansvar för kyrkliga kulturminnen som åligger Svenska kyrkan enligt kulturmiljölagen och tar ingen hänsyn till respektive församlings eller stifts individuella finansiella situation. Det inomkyrkliga utjämnningssystemet svarar för att respektive församling har den egeninsats som krävs för att vårda och underhålla de kyrkliga kulturminnena så att deras kulturhistoriska värde inte minskar och deras utseende och karaktär inte förvanskas.

De nya fördelningsprinciperna för den kyrkoantikvariska ersättningen innebär att beslut tas av kyrkostyrelsen vart femte år. Beslutet gäller för nästkommande femåriga fördelningsperiod, under förutsättning att statsanslaget förblir oförändrat. Den första fördelningsperioden beslutas 2019 och gäller för perioden 2021-2025. Kyrkostyrelsen beslutar om anslaget fördelning i två olika ramar, stiftsramen och den nationella ramen. Stiftsramens fördelning baseras på indikatorer och nyckeltal. Indikatorerna och nyckeltalen används endast för att fördela ramar till stiftet, och ligger inte till grund för vidare fördelning inom respektive stift. De lokala vård- och underhållsbehoven tillsammans med regelverket, ska även fortsättningsvis styra stiftsstyrelsens fördelning av den kyrkoantikvariska ersättningen till åtgärder i församlingar och pastorat.

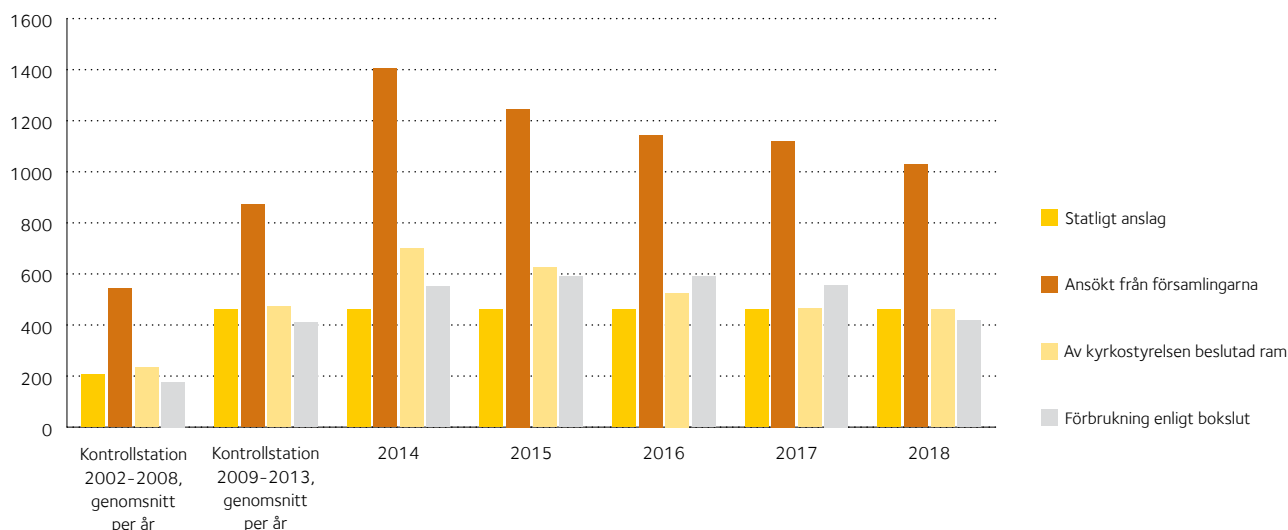
Ett strategiskt steg i arbetet med införandet av ny fördelningsmodell och process för beredning och beslut om kyrkoantikvarisk ersättning är införandet av ett nytt IT-stöd. Utifrån den 2017 färdigställda förstudien, har utvecklingsarbetet påbörjats under 2018. Arbetet sker i samverkan mellan nationell nivå och stiftet. I det nya IT-stödet är det tänkt att pastorat och församlingar ska kunna hantera sina ansökningar och de handlingar som hör till. Stiftet ska ha stöd för sitt arbete med att bereda och besluta om tilldelning av kyrkoantikvarisk ersättning och det ska vara möjligt för nationell nivå att följa arbetet, göra analyser och skapa underlag till rapporter. Det nya IT-stödet planeras att levereras 2019.

Förbrukning

För perioden 2002-2018 har Svenska kyrkan erhållit 6 040 miljoner kronor (5 580*) i kyrkoantikvarisk ersättning från staten. Av dessa har 5 993 miljoner kronor (5 577*) förbrukats och 47 miljoner kronor (3*) återstod vid 2018 års utgång. Därmed hade vid 2018 års utgång 99,2 procent (99,9*) av anslaget 2002-2018 förbrukats. Dispositionstiden för varje ramår är två år, vilket gör att det först under första kvartalet 2020 går att fastställa den faktiska förbrukningen för perioden 2002-2018. Till detta kommer att projekt vid särskilda omständigheter kan beviljas förlängd dispositionstid om ytterligare ett år.

Figur 1 visar statsanslaget, församlingarnas ansökningar, kyrkostyrelsens beslutade ram och förbrukningen per bokföringsår. I diagrammet överstiger förbrukningen det enskilda rambeslutet vissa år eftersom förbrukningen här redovisas

FIGUR 1. KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING I MNKR, 2002-2018

* 2017 års uppgifter inom parentes

** 2018 års uppgifter inom parentes

enligt bokslut och inte i förhållande till respektive rambeslut. Under 2018 har förbrukning inom ordinarie dispositionstid skett från ramår 2017 och 2018, samt från ramår 2016 enligt förlängningsbeslut.

Rambeslut 2019

Kyrkostyrelsen fattade i maj 2018 beslut om ramtilldelning 2019. För ramår 2019, med dispositionstid 2019-2020, har stiftens och nationell nivå tilldelats en beslutsram om 460 (464**) miljoner kronor. Beloppets storlek baseras på regeringens förslag till långtidsbudget om 460 miljoner kronor. Det råder ett fortsatt högt ansökningstryck från församlingar och stift. Ramår 2019 uppgick ansökt belopp till 946 miljoner kronor, till en totalkostnad av 1 224 miljoner kronor.

Inför kyrkostyrelsens rambeslut genomförde nationell nivå inom ramen för den ordinarie beslutsberedningen en särskild granskning av uppgifter om registrerad vård- och underhållsplan i Svenska kyrkans kyrkobyggnadsregister. Svenska kyrkan har under flera år, alltsedan förra kontrollstationen, arbetat med att öka andelen registrerade vård- och underhållsplaner.

Kravet på att det ska finnas en vård- och underhållsplan har funnits i Svenska kyrkans regelverk sedan 2006. Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen (KRFS 2012:2) beslutades den 26 mars 2012. Där föreskrivs att det är ett generellt krav att det ska finnas vård- och underhållsplaner för kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser som avses i kulturmiljölagen 4 kap. 3, 4, 13 och 14 §§. Det är församlingen eller pastoratet själva som registrerar uppgift om antagen vård- och underhållsplan i kyrkobyggnadsregistret.

Den nationella nivån har mot denna bakgrund sedan 2013 bedrivit ett aktivt arbete med att stötta stiftens i deras arbete att säkerställa att uppgift om vård- och underhållsplan registreras av församlingen eller pastoratet. I den senaste versionen av *Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning version 1:2* framgår att det numera är ett krav att en vård- och underhållsplan inte bara ska finnas framtagen utan också registrerad i kyrkobyggnadsregistret för att kyrkoantikvarisk ersättning ska kunna sökas.

Fördelning och förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning 2018 i siffror redovisas i bilaga 2.

Måluppfyllelse och utvecklingsområden

Överenskommelsen mellan Svenska kyrkan och staten innehåller fyra övergripande ansvarsområden med åtföljande målskrivningar som kontinuerligt följs upp i den årliga rapporteringen till regeringen och i kontrollstationsrapporterna. De konkretiseras i följande rubriker: vården och bevarandet av kulturarvet; förvaltningskompetens i kulturarvsfrågor; samverkan mellan staten och Svenska kyrkan samt tillgänglighet till de kyrkliga kulturminnena. Följande kapitel redogör för hur målen har uppfyllts under 2018. En sammanfattning ges i det inledande kapitlet Året som gått – sammanfattande bedömning.

Vården och bevarandet av kulturarvet

ANTALET KYRKOBYGGNADER

I mars 2019 uppgick det totala antalet kyrkobyggnader till 3367. Enligt de uppgifter som lämnats av församlingarna för kyrkobyggnadsregistret uppfyller 2937 de kriterier som gäller för kyrkobyggnader med tillståndsplikt enligt 4 kap. 3 § kulturmiljölagen. Av dessa är 116 uppförda efter 1940 och således förda till denna kategori genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet enligt 4 kap. 4 § kulturmiljölagen. Sådana beslut har fattats för 35 kyrkor efter relationsändringen år 2000. Från 2014 fattas dessa beslut av länsstyrelserna.

Under 2018 har ett kyrkorum invigts till gudstjänst, Katarinakapellet i Skyttorp, Tensta församling beläget norr om

Uppsala. Kapellet är en tillbyggnad till församlingshemmet Kyrkans hus i Skyttorp. Under perioden 2000–2018 har totalt 25 nybyggda kyrkor och kapell tillkommit. Dessa omfattas inte av 4 kap. kulturmiljölagen och är inte berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Åtta kyrkor/kapell har tagits ur bruk som invigt kyrkorum under 2018, varav samtliga även har avyttrats till annan ägare än Svenska kyrkan. Att ta ett kyrkorum ur bruk sker enligt kyrkoordningens 27 kap. 3 § som innebär en gudstjänst ledd av biskop med läsning och bön där det tillkännages att kyrkan inte längre är ett helgat rum.

En kyrka har avyttrats 2018 utan att tas ur bruk, nämligen S:t Johannes i Göteborg. Kyrkan har under en 20-årsperiod använts av Göteborgs kyrkliga stadsmission, men har nu sålts av Carl Johans pastorat till stiftelsen. S:t Johanneskyrkan är en av Göteborgs mest besökta kyrkor. Halva lokalen är ett kafé och halva lokalen är ett traditionellt kyrkorum, där det regelbundet firas gudstjänst enligt Svenska kyrkans ordning.

Därtill har Hillsands kapell i Ström-Alanäs församling, som togs ur bruk 2015, avyttrats till enskild ägare under 2018. Förändringar i Svenska kyrkans kyrkobestånd 2018 framgår av bilaga 1.

Fem av de åtta kyrkorna som togs ur bruk 2018 skyddas inte med tillståndsplikt enligt kulturmiljölagens 4 kap. 3 §, dvs. de har tillkommit efter 1940 och är inte heller utvalda av Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelserna för att omfattas av tillståndsplikt. Tre av dessa kyrkor avyttrades 2018 och två 2019. Denna grupp rör sig huvudsakligen om enklare kapell eller

kyrksalar inredda i församlingshem. Dessa är vanligen sålda till privatpersoner för bostadsändamål, eller som i fallet Lillögda kapell till ett byalag. Ett undantag utgörs av S:t Markus kyrka i Skövde, en större anläggning bestående av kyrka, församlingshem och klockstapel uppförd i betong 1975 efter ritningar av Rolf Bergh. Kyrkan med tillhörande lokaler har sålts till Skövde kommun. Se vidare bilaga 1.4.

Fem kyrkor som har avyttrats 2018 är skyddade med tillståndsplikt enligt kulturmiljölagens 4 kap. 3 §. Även här rör det sig huvudsakligen om kapell som tagits ur bruk och avyttrats till privatpersoner, även om variationerna i kyrkornas historia och gestaltning är större. Exempelvis uppfördes Nissaströms kyrka som brukskyrka 1939-40 efter ritningar av arkitekt Sigfrid Ericson. Den murade kyrkan är sammanbyggd i vinkel med lokaler för andra funktioner. Kyrkorummets trätunnvalv har målningar utförda av konstnären Gunnar Torhamn, som också har utfört en al frescomålning på korets fondvägg. I sitt yttrande till Göteborgs stift erinrar länsstyrelsen om att bestämmelserna enligt kulturmiljölagens 4 kap. fortsatt kommer att gälla även om byggnaden tas ur bruk eller försäljs. Länsstyrelsen menar att en konsekvensbedömning avseende de kyrkliga inventarierna bör upprättas och att kyrkan nog ska dokumenteras före avyttring. Se vidare bilaga 1.3.

Under perioden 2000–2018 har totalt 104 kyrkor tagits ur bruk varav 30 omfattas av tillståndsplikt.

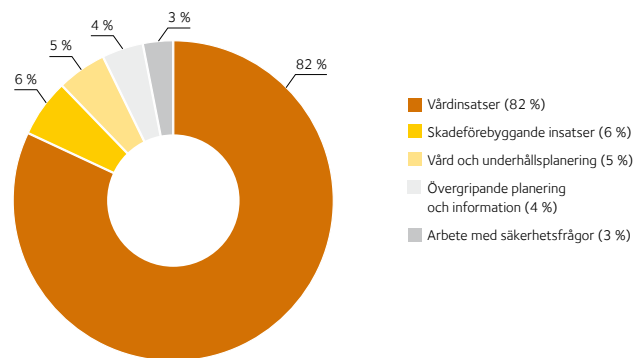
Korrigeringar har gjorts i redovisningen för de indelningsändringar som skett under 2018 och som medfört att åtta kyrkor bytt stiftstillhörighet. Komplettering har gjorts i kyrkobyggnadsregistret med Markuskyrkan i Norrtälje-Malsta församling som tidigare inte varit registrerad och Akalla kyrka som felaktigt redovisats vara tagen ur bruk.

GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER

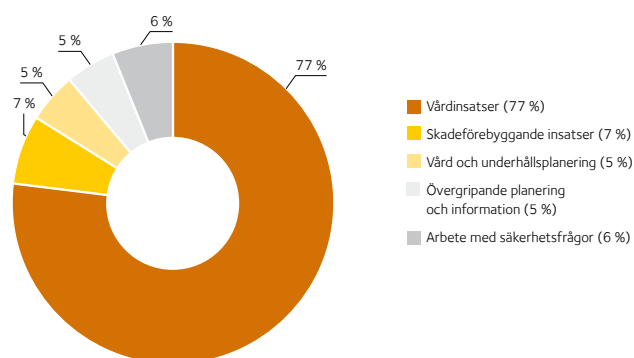
Svenska kyrkans församlingar ansvarar enligt kulturmiljölagen för att kyrkobyggnader, kyrkotomter, begravningsplatser och kyrkliga inventarier vårdas och underhålls så att deras kulturhistoriska värden inte minskas eller försvänkas. Den kyrkoantikvariska ersättningen används för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.

I följande avsnitt beskrivs användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen 2018 per åtgärdskategori i den form projekten registrerats i Svenska kyrkans projekthanterings-system. De diagram som avbildas nedan visar dels förbrukningen per åtgärdskategori under 2018 (figur 2), dels under hela fördelningsperioden 2002–2018 (figur 3). En jämförelse mellan diagrammen visar att prioriteringar och strategier i stift och församlingar varierar mellan åren. De efterföljande texterna tar avstamp i de jämförande diagrammen och utgår från åtgärder och projekt där det har skett utbetalning 2018. Ett diagram som visar hur förbrukningen fördelar sig mellan stift, i miljoner kronor, under 2018 finns i bilaga 2:1.

FIGUR 2. FÖRBRUKNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING 2018 PER ÅTGÄRDSKATEGORI, INKLUSIVE NATIONELLA PROJEKT

FIGUR 3. FÖRBRUKNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING FÖR BOKFÖRINGSÅR 2002–2018 PER ÅTGÄRDSKATEGORI, INKLUSIVE NATIONELLA PROJEKT

VÅRDINSATSER

Huvuddelen av den kyrkoantikvariska ersättningen går till vårdinsatser initierade av församlingarna. Kategorin Vårdinsatser omfattar renovering, restaurering, vård av engångskaraktär, konservering och återkommande underhållsåtgärder, men även projektering, utredning och kulturhistoriskt motiverade driftskostnader (se figur 4 och 5). Under 2018 har 82 procent av de förbrukade medlen gått till åtgärds-kategorin Vårdinsatser (figur 2). Det kan jämföras med hela perioden 2002–2018 då totalt 77 procent av de förbrukade medlen har gått till vårdinsatser (figur 3). Det är en skillnad på sju procentenheter. Det är rimligt att anta att ett fortsatt mycket högt ansökningsstryck i förhållande till det statliga anslaget har gjort att stift och församlingar prioriterar rena vårdinsatser framför övergripande stiftsprojekt och arbeten med säkerhetsfrågor under senare år. Behovet av övergripande kunskap och gemensamma insatser är fortfarande betydande inom både stift och nationell nivå, även om kunskapsläget hela tiden förbättras.

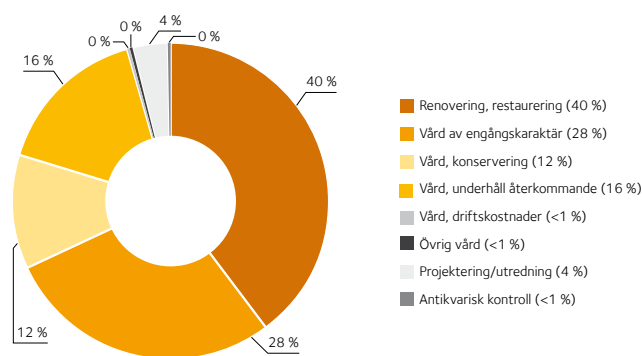
Under 2018 är den största åtgärds-kategorin inom Vårdinsatser renovering/restaurering som uppgår till 40 procent, följt av vård av engångskaraktär som omfattar 28 procent. Åtgärds-kategorin renovering/restaurering är några procentenheter högre än genomsnittet för perioden 2002-2018 som ligger på 33 procent. Vård av engångskaraktär är däremot 12 procentenheter lägre än hela perioden då procentandelen ligger på 40 procent. Det finns dock inga tydliga definitioner som åtskiljer de två åtgärds-kategorierna, de innehåller ungefär samma typ av projekt. Detta kommer att ändras i det nya IT-stödet för kyrkoantikvarisk ersättning där skillnaderna förtydligas, vilket kommer bidra till minskad osäkerhet för hur församlingar och stift ska kategorisera ansökningar om åtgärder.

Åtgärds-kategorin återkommande underhållsåtgärder omfattar 16 procent och konservering 12 procent. Precis som 2017 är trenden att kostnaderna för återkommande underhållsåtgärder är 6-7 procentenheter högre än för hela den föregående perioden. Denna åtgärds-kategori omfattar till största delen tjärning av tak samt målning av fönster och plåt. Uppdaterade vård- och underhållsplaner samt vikten av tätare underhållsintervall är sannolikt en starkt bidragande orsak.

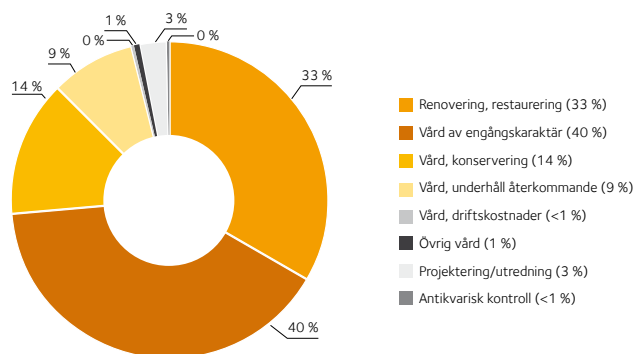

Ommålning av Stensele kyrka påbörjades sommaren 2018 och fullföljs under 2019. Foto: Tommy Berglund.

FIGUR 4. FÖRBRUKNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING 2018 INOM ÅTGÄRDSKATEGORI VÅRDINSATSER

FIGUR 5. FÖRBRUKNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING 2002-2018 INOM ÅTGÄRDSKATEGORI VÅRDINSATSER

VÅRD- OCH UNDERHÅLLSPANERING

Kategorin avser vård- och underhållsplanering på församlings-nivå i form av upprättande och revidering av vård- och underhållsplaner. Under 2018 har 5 procent använts till vård- och underhållsplanering. Det ligger i linje med procentfördelningen för hela perioden 2002-2018.

ÖVERGRIPANDE PLANERING OCH INFORMATION

Kategorin avser övergripande vård- och underhållsplanering samt informationsinsatser på stifts- och nationell nivå, så kallade stiftsprojekt och nationella projekt. Kategorin innehåller även informations- och visningsinsatser i samband med vård- och underhållsåtgärder eller övergripande regionala informationsinsatser. Under 2018 har 4 procent av de förbrukade medlen använts till detta. Det ligger likaså i linje med fördelningen under hela perioden 2002-2018 som är 5 procent av den totala förbrukningen.

De projekt som genomförts på stifts- och nationell nivå visar på bredden av arbetet med det kyrkliga kulturarvet. Projekten

har ofta en strategisk karaktär och syftar till att ta fram övergripande kunskap som ska komma både församlingarna och allmänheten till del. Några exempel följer här. Göteborgs stift har avslutat projektet *Västsvenskt måleri i Göteborgs stift* som syftar till att inventera det praktfulla takmåleri som utvecklades under 1700-talet och är speciellt för denna region. Inventering och dokumentation i ett 60-tal kyrkor har utförts, vilket blivit ett värdefullt kunskapsunderlag för församlingarnas förvaltning. Arbetet resulterade i en omfattande publikation *Mellan himmel och helvete - bemålade kyrktak i Göteborgs stift 1687-1812*. I Strängnäs har den första etappen i inventeringsprojektet *Kyrkans böcker* gjorts klart. Böcker har länge varit en bortglömd kategori vad gäller kyrkliga inventarier och denna inventering har visat att det finns ett fantastiskt skriftligt kulturarv med höga kulturhistoriska värden som förtjänar att uppmärksammas. Flera bokinventeringsprojekt initieras och genomförs nu i ytterligare stift. Inventarieregistret Sacer utökas kontinuerligt. I Visby stift har en tidigare genomförd inventering, organiserad som ett arbetsmarknadsprojekt, nu migrerats till Sacer. I nästa steg ska en kvalitetssäkring av uppgifterna ske.

I kapitlet Strategiskt arbete ges flera exempel på övergripande kunskapsprojekt och därutöver även i översikten av församlings- och stiftsprojekt. Vissa projekt uppfyller villkoren och följer handboken för kyrkoantikvarisk ersättning och har helt eller delvis finansierats av ersättningen, medan andra bekostas av Svenska kyrkans egna medel.

SKADEFÖREBYGGANDE INSATSER

Kategorin avser kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med projektering, utredning av fukt och mögel, samt förbättrad förvaring för inventarier. I skadeförebyggande insatser ingår även underkategorin Övrigt förebyggande.

Här finns kulturhistoriskt motiverade tillgänglighetsåtgärder, men även klimatförbättrande åtgärder såsom styrsystem, avfuktningssystem samt sanerings- och dräneringsarbeten. Under 2018 har 6 procent använts till skadeförebyggande insatser. För hela perioden 2002-2018 är siffran 7 procent av den totala förbrukningen.

ARBETE MED SÄKERHETSFRÅGOR

Kategorin avser stöld- och brandförebyggande åtgärder samt byte av brandfarliga elinstallationer och installation av åskskydd. Under 2018 har 3 procent av förbrukningen gått till detta. För hela perioden 2002-2018 har 6 procent av den totala förbrukningen gått till arbetet med säkerhetsfrågor. Under året installerades i brandförebyggande syfte brandlarm och åskskydd i ett 20-tal kyrkor och i flera kyrkor genomfördes också uppgraderingar av befintliga brandskyddssystem. I några träkyrkor med omistliga kulturhistoriska värden, såsom Granhult i Växjö stift och Tidarsrum samt Pelarne i Linköpings stift, går årligen kyrkoantikvarisk ersättning till en del av driftskostnaden av kyrkornas sprinklersystem. I kapitlet

Strategiskt arbete finns mer information om Svenska kyrkans förebyggande stöld- och brandskyddsarbete.

Förvaltningskompetens

Svenska kyrkan ska enligt överenskommelsen svara för att ha den kompetens som krävs för att förvalta de kyrkliga kulturminnena. Förvaltningskompetensen fortsätter stärkas på alla nivåer inom kyrkans organisation. En anledning till detta är att genomförandet av besluten som togs i utredningen *Gemensamt ansvar* kräver ytterligare resurser inom både församlingar, stift och på nationell nivå. I kapitlet Strategiskt arbete beskrivs de insatser som har gjorts under 2018 för att införa ett gemensamt fastighetsregister och lokalförsörjningsplaner. Eftersom de båda är obligatoriska för trossamfundets samtliga enheter innehåller stiftsbidraget från och med 2018 ett stöd till stiftens främjande av fastighetsförvaltningen på lokal nivå. Extra bidrag betalades även ut till stiftet under 2018 för att ge dem bättre förutsättningar att bidra till arbetet med att färdigställa fastighetsregistret.

Av den stiftsenkät som skickas ut inför denna rapport framgår att man i flera stift har utökat kompetensen ytterligare under 2018. Stiftens förutsättningar skiljer sig åt och strategierna för att stärka den regionala och lokala förvaltningskompetensen likaså. Flera stiftsorganisationer har rekryterat flera ingenjörer och antikvarier. Göteborgs, Linköpings och Strängnäs stift anställde ytterligare en ingenjör. I Västerås anställdes både en antikvarie och en ingenjör och i Visby anställdes en fastighets-samordnare. Flera av de som anställdes under tidsperioden 2017 till 2018 har till uppgift att arbeta med fastighetsregistret och lokalförsörjningsplanerna och ska fungera som ett stöd för församlingarna i dessa processer. I Karlstad, Göteborg och Linköpings stift har även antikvarier anställdes för att jobba med olika stiftsprojekt under en avgränsad tid. Utöver Visby stift, pågår i Karlstad och Göteborg projekt där församlingarnas inventarieförteckningar kvalitetssäkras och registreras i Sacer. Arbetet görs i samarbete med församlingarna vilka härmed får bättre kunskap om inventarieförteckningarnas syfte och funktion och förbättrar deras förutsättningar att vårda inventarierna varsamt.

Göteborgs och Växjö stift erbjuder servicebyråtjänster inom fastighetsfrågor. Servicebyråerna har till uppgift att erbjuda församlingar och pastorat tjänster inom det administrativa området. Från Göteborgs kyrkliga samfällighet övergick sju anställda till stiftskansliets servicebyrå för att huvudsakligen arbeta med fastighetsstöd när samfälligheten upphörde den 31 december 2017.

Underlag som berättar om hur förvaltarkompetensen ser ut på pastoratsnivå saknas, men generellt har sammanslagningar i större enheter lett till att åtminstone större enheter har egna anställda fastighetsförvaltare och ibland även antikvarier och hantverkare. Ett exempel från 2018 är Säffle pastorat som säsonganställde en fönsterhantverkare för att utföra renoveringar på pastoratets

14 kyrkor. Arbetet gjordes med ett gott antikvariskt och hantverksmässigt resultat och upplägget blev kostnadseffektivt jämfört med om arbetet hade lagts ut på entreprenad.

Samtliga stift anordnar varje år en eller flera fastighets- eller kulturarvsdagar som ett led i att kompetensutveckla, främja och utbilda de som arbetar med fastighets- eller kulturarvsfrågor inom församlingar och pastorat. Utbildnings- eller seminariedagarna utgår från olika teman med bäring på de utmaningar som finns inom stiftet. Under 2018 hade flera av dessa teman fokus på fastighetsregistret. Vissa stift har också börjat samordna sina fastighetsdagar för att underlätta erfarenhetsutbyte mellan församlingar i angränsande stift.

Samverkan mellan staten och Svenska kyrkan

Samverkan mellan staten och Svenska kyrkan är en av hörnstenarna i överenskommelsen om den kyrkoantikvariska ersättningen. Den centrala och de regionala samrådsgrupperna utgör en förutsättning för att arbetet med den kyrkoantikvariska ersättningen och det kyrkliga kulturarvet ska fungera samt bidrar till större samsyn och förståelse för de roller och ansvar som parterna har. Den centrala samrådsgruppen följer kontinuerligt det regionala arbetet genom att som en stående punkt på dagordningen ta upp aktuella frågor från mötena i de regionala grupperna. Denna överblick är möjlig genom att protokollen sänds in till den centrala gruppen.

På stiftsnivå träffas de regionala samrådsgrupperna två till fyra gånger per år. Stående diskussioner i de regionala grupperna berör de olika momenten i beredningen av ersättningen samt initiering av nya och uppföljning av avslutade stiftsprojekt. Under 2018 märks därutöver särskilt diskussioner om stiftens och länsstyrelsernas tillsyn av kulturhistoriska värden på begravningsplatser. I nära nog samtliga regionala samrådsgrupper har man under året fört diskussioner om gruppernas sammansättning och funktioner, detta bland annat som ett resultat av att frågan lyftes vid den kyrkliga kulturarvskonferensen 15-17 maj 2018 (se nedan). Några regionala samrådsgrupper har under året beslutat att förändra sin sammansättning eller förtydligat sitt arbetssätt.

Den centrala samrådsgruppen har haft två möten under 2018. Under året har fokus legat på planering och uppföljning av kulturarvskonferensen i Visby samt avstämning av det pågående kontrollstationsarbetet. Parterna håller varandra kontinuerligt informerade om förändringar och händelser inom respektive organisation, som har bäring på det kyrkliga kulturarvet.

Den 15-17 maj arrangerade den centrala samrådsgruppen och Visby stift, i samarbete med den regionala samrådsgruppen för Visby stift, kulturarvskonferensen 2018. Temat var "Det kyrkliga kulturarvet som resurs för samhället". En rad föreläsningar lyfte kyrkobyggnadernas roll för att utveckla samhällsengagemang och

platsbyggnande. Konferensen lockade ca 120 personer som gjordes delaktiga genom gruppsamtal och paneldiskussioner. Under kulturarvskonferensens avslutande dag hölls en workshop utifrån samrådsgruppernas uppdrag och sammansättning.

Svenska kyrkans nationella nivå och stiftens möts regelbundet, både i kulturarvs- och fastighetsrelaterade frågor. Under 2018 kallade för första gången den kyrkliga representationen i den centrala samrådsgruppen sina motsvarigheter i de regionala grupperna till en gemensam överläggning. Mötet förlades 14-15 maj, det vill säga i anslutning till kulturarvskonferensen, för att man skulle kunna delta i bägge aktiviteterna. Programmet inkluderade punkter för lärande, men även tid för reflexion och diskussion om gemensamma frågor.

Under 2018 genomfördes två samråd mellan Svenska kyrkans nationella nivå och stiftens angående kyrkoantikvarisk ersättning och kulturarvsfrågor. Vårsamrådet hölls i Eskilstuna, Strängnäs stift och höstsamrådet i Uppsala. Vid höstsamrådet deltog även handläggare vid Riksantikvarieämbetet, länsstyrelser och läns museer. Vid den första dagens stiftssamråd presenterade Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs universitet en rapport om de genomförda inventeringar av medeltida takstolar som skett i stiftens regi. Den andra dagens externa samråd behandlade bland annat det pågående kontrollstationsarbetet såväl ur Svenska kyrkans som kulturmiljövårdens synvinkel.

Svenska kyrkan har under 2018 samverkat med ett flertal institutioner i kulturarvsfrågor. Kommittén för kyrkoforskning, i vilken Svenska kyrkan ingår tillsammans med Riksantikvarieämbetet och Kungl. Vitterhetsakademien, anordnade den 14 maj ett halvdagsseminarium om kyrkomusiken. Inbjudan gick ut till aktiva inom forskningsområdet, för att möjliggöra en fördjupad diskussion om framtida kunskapsbehov.

Tillgänglighet till de kyrkliga kulturminnena

Enligt överenskommelsen mellan staten och Svenska kyrkan ska Svenska kyrkan svara för att de kyrkliga kulturminnena är tillgängliga för var och en i samma utsträckning som år 2000 när överenskommelsen träffades.

Att erbjuda tillgänglighet till de kyrkliga kulturminnena eller kulturarvet innebär att kyrkorna ska hållas öppna och vara möjliga att besöka för allmänheten. Likaså handlar det om att göra kyrkorna tillgängliga för alla människor oavsett funktionsvariation.

Svenska kyrkan erbjuder pedagogiska insatser som visningar och utställningar i kyrkorummen förutom de kyrkliga handlingarna och all övrig verksamhet som sker i kyrkorna. Svenska kyrkan arbetar även aktivt att kommunicera kulturarvet i digitala medier, ett tillgängliggörande som inte kräver fysisk närvaro i kyrkorummet och som kan nå helt nya grupper av människor (se vidare Strategiskt arbete).

Svenska kyrkans nationella nivå följer upp tillgängligheten genom att årligen samla in och sammanställa statistik från alla församlingar om öppethållande och användning av kyrkorna. Här redovisas resultatet till och med år 2018. Svarsfrekvensen från församlingarna var 89 procent i 2018 års undersökning. Exakta uppgifter om tillgängligheten vid relationsändringen finns inte. Sedan 2006 har Svenska kyrkan samlat in statistik som använts i rapporten till regeringen och som gör det möjligt att följa förändringar över tid.

KYRKORNAS ÖPPETHÅLLANDE OCH TILLGÄNGLIGHET

Kyrkornas öppethållande är ett av de mått som speglar tillgängligheten till de kyrkliga kulturminnena. Kyrkorna är öppna och möjliga att besöka i samband med organiserade aktiviteter inom Svenska kyrkans verksamhet. Men de hålls

även öppna i stor utsträckning för spontanbesök utöver gudstjänster och kyrkliga handlingar.

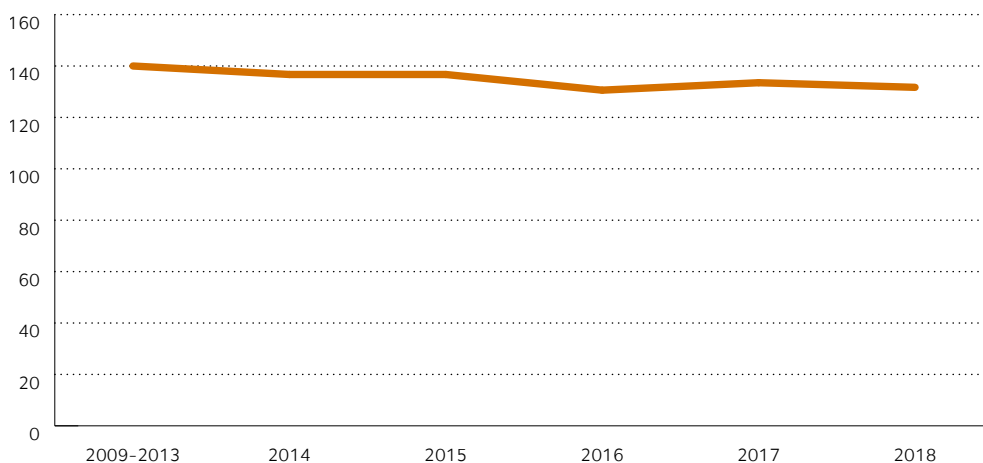
34 procent av kyrkorna är öppna minst fem timmar dagligen utöver gudstjänster och kyrkliga handlingar, 24 procent är öppna på samma sätt endast sommartid. 23 procent av kyrkorna är nyckelöppna, vilket innebär att kyrkan är låst tiden som inte det pågår planerad verksamhet, men att det finns möjlighet att kontakta en person som låser upp kyrkan för besök. 18 procent av kyrkorna är öppna mindre än fem timmar per dag, utöver gudstjänst och kyrklig handling.

Ett annat mått som belyser tillgängligheten är det genomsnittliga antalet öppettdagar per kyrka och år. Följande tabell och diagram redovisar utvecklingen under åren 2009–2018. En öppettdag definieras som kyrka öppen minst fem timmar per dag utöver gudstjänsttid.

FIGUR 6. GENOMSNITTLIGT ANTAL ÖPPETDAGAR PER KYRKA ÅREN 2009–2018

Period	2009–2013	2014	2015	2016	2017	2018
	140	137	137	131	134	132

FIGUR 7. GENOMSNITTLIGT ANTAL ÖPPETDAGAR PER KYRKA ÅREN 2009–2018

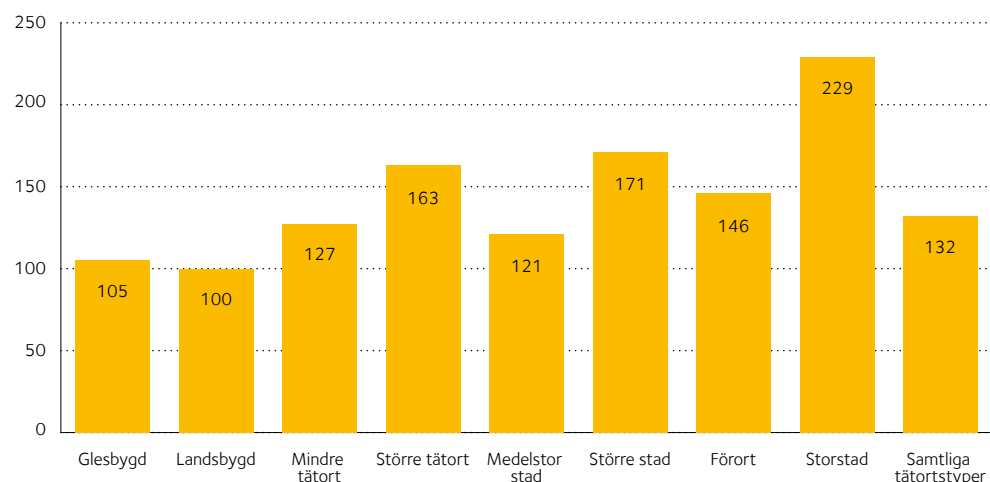

Resultatet visar att kyrkorna under 2018 var öppna i genomsnitt 132 dagar under året, och en svagt nedåtgående trend kan ses för det genomsnittliga värdet i landet jämfört med den förra kontrollstationsperiodens medelvärde. Statistiken visar att i tätt befolkade orter finns en högre grad av öppethållande

än för genomsnittet.

Skillnaderna i öppethållande mellan kyrkor i olika typer av tätorter framgår av figur 8. Diagrammet visar att kyrkor i storstäder och andra större städer är öppna betydligt fler dagar per år än kyrkor i glesbygd och på landsbygd.

FIGUR 8. GENOMSNITTLIGT ANTAL ÖPPETDAGAR PER TÄTORTSTYP 2018

VERKSAMHET OCH SAMMANKOMSTER

Den organiserade verksamheten i kyrkorna är viktiga tillfällen att göra de kyrkliga kulturminnena tillgängliga för besökare. 66 procent av kyrkorna används dagligen eller veckovis för planerad verksamhet. Andelen kyrkor med daglig användning har under de senaste tio åren varit konstant på 20 procent medan andelen kyrkor med veckovis användning, under dessa år, minskat med 6 procent till att användas mer oregelbundet -visstidsanvändning.

Statistikinsamlingen från 2018 visar att 92 procent av alla kyrkor huvudsakligen används till gudstjänster och andakter. Den siffran har varit oförändrad sedan 2014, då frågan första gången ingick i statistikinsamlingen. Sex procent av kyrkorna används huvudsakligen till dop, vigslar, begravningar, konfirmation (så kallade kyrkliga handlingar) och i mindre grad till andra gudstjänster och andakter. En procent av kyrkorna används i liten utsträckning i det dagliga församlingsarbetet, men

har som sevärda och kulturhistoriskt intressanta kyrkor hög besöksfrekvens. En procent av kyrkorna används huvudsakligen för konserter, utställningar och andra evenemang.

Svenska kyrkan följer sedan 2009 årligen upp antalet sammankomster i kyrkorna fördelade på egen verksamhet och andra sammankomster utanför den egna verksamheten. Annan verksamhet kan exempelvis vara konserter eller liknande evenemang anordnade av annan arrangör än Svenska kyrkan.

Under 2018 har i genomsnitt 90 kyrkliga verksamheter skett per kyrka (gudstjänster, kyrkliga handlingar och andra sammankomster i verksamheten). Totalt har cirka 70 000 huvudgudstjänster firats i kyrkorna under 2018, den exakta siffran ger då ett medelvärde på 24 per kyrka.

Därutöver har det i genomsnitt skett 6,7 sammankomster per kyrka anordnat av annan arrangör än Svenska kyrkan. Det genomsnittliga antalet sammankomster har varit relativt stabilt under perioden, se figur 9.

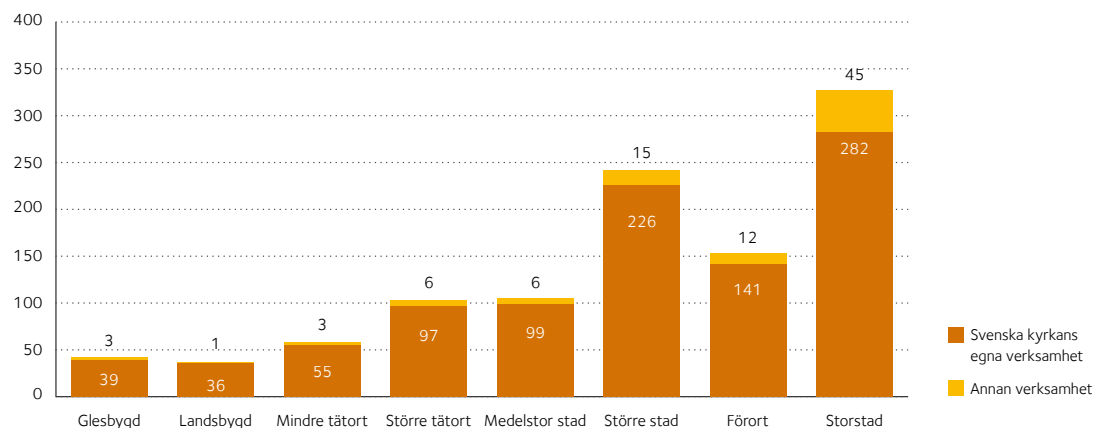
FIGUR 9. ANTAL SAMMANKOMSTER PER KYRKA I SVENSKA KYRKANS EGEN VERKSAMHET RESPEKTIVE ANNAN VERKSAMHET ÅREN 2009–2018.

Antal sammankomster per kyrka	År 2009–2013	2014	2015	2016	2017	2018
Egen verksamhet	85	89	87	86	88	90
Annan verksamhet	6,4	5,8	5,7	6,9	6,6	6,7

Antalet sammankomster per kyrka varierar stort mellan olika typer av tätorter, se figur 10. Det gäller såväl sammankomster i Svenska kyrkans egen verksamhet, som sammankomster med annan verksamhet i kyrkorna. Det genomsnittliga antalet sammankomster per kyrka i storstäderna är 327, medan antalet sammankomster i kyrkorna på landsbygden uppgår

till 38 stycken. De skillnader mellan kyrkor i städer och landsbygd som finns för sammankomsterna, gäller även för antalet huvudgudstjänster i kyrkorna. Det finns ett tydligt samband som innebär att ju större ort kyrkan tillhör desto fler huvudgudstjänster äger rum under året.

FIGUR 10. ANTAL SAMMANKOMSTER PER KYRKA FÖRDELADE EFTER TÄTORTSTYPER ÅR 2018

En väsentlig del i bruket av kyrkobyggnaderna är de många enskilda besöken i öppna kyrkorum. Det är dock mycket svårt att samla in statistik för dessa. Eftersom Svenska kyrkans verksamheter till övervägande del är avgiftsfria kan ingen statistik inhämtas från entréavgifter i någon större grad och till stor del hålls kyrkorna öppna utan bemanning. Det finns viss besöksstatistik för domkyrkor och andra större kyrkor, men det går inte att dra generella slutsatser utifrån denna statistik för hela landet.

TILLGÄNGLIGHETSANPASSNINGAR

Kyrkorummen och de kulturhistoriska miljöerna behöver vara anpassade för alla människor. Tillgängligheten ökar kontinuerligt för besökare och anställda inom Svenska kyrkan då arbetet med att undanröja hinder för olika funktionsvariationer fortlöpande pågår. Anpassningskraven gäller generellt för byggnader med verksamhet, kyrkotomter och begravningsplatser. Förbättringsåtgärderna kan till exempel omfatta belysningsutformning, installation av utrustning, utjämnande av nivåskillnader inom- och utomhus, dörrautomatik samt installation av hörslinga. Målsättningen är att alla ska kunna ta del av Svenska kyrkans verksamhet och det kyrkliga kulturarvet.

Strategiskt arbete

Under våren 2018 var det dags för Svenska kyrkan att analysera och sammanfatta de föregående fem årens insatser för att bevara, använda och utveckla det kyrkliga kulturarvet. Arbetet med att sammanställa kontrollstationsrapporten till regeringen inför 2019 års kontrollstation, innebär att beskriva nuläget och ge en strategisk inriktning för framtidens arbete. Det är således inte bara en uppföljning och en utvärdering av det arbete och resultat som uppnåtts gällande de kyrkliga kulturvärdena under föregående period. Avstämningen sker utifrån överenskommelsen mellan staten och Svenska kyrkan från 2000, som löper tills vidare.

Arbetet inleddes 2017 tillsammans med stiftens, då man höll workshops kring kontrollstationsarbetet på både lednings- och tjänstemannanivå. I maj 2018 kallade kulturdepartementet till en arbetsgrupp som har träffats för successiv avstämning av de rapporter som under året lämnats inför kontrollstationen. I gruppen har, förutom kulturdepartementet och Svenska kyrkans nationella nivå, även Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna deltagit. Riksantikvarieämbetet lämnade sin rapport inför kontrollstationen i september och Statskontoret, som fått i uppdrag av regeringen att göra en särskild översyn anseende den kyrkoantikvariska ersättningen, lämnade sin i december. I kulturdepartementets partssammansatta arbetsgrupp har Svenska kyrkan fortlöpande fått tillfälle att kommentera och lämna synpunkter på de rapporter som inkommit till regeringen.

Svenska kyrkans kontrollstationsrapport *Mötesplatser i tiden* överlämnades till kulturdepartementet i juni 2018. En kortversion togs fram i oktober samma år. Den sammanfattar huvudrapportens viktigaste slutsatser samt konkretiserar och exemplifierar dem genom ett urval av statistik och analyserande texter. I kontrollstationsrapporten framhålls att det

kyrkliga kulturarvet är en samhällsresurs för social, kulturell, miljömässig och ekonomisk hållbar utveckling. Som en aspekt i samtliga perspektiv finns en andlig dimension som genom-syrar hela Svenska kyrkans arbete. I rapporten framhåller Svenska kyrkan att de ekonomiska förutsättningarna för församlingarna successivt försämrats efter relationsändringen samtidigt som kulturarvet till sin omfattning är oförändrat. Den kyrkoantikvariska ersättningen är idag en nödvändig, men inte tillräcklig kompensation för det ansvar Svenska kyrkan tar för de kyrkliga kulturminnena. Svenska kyrkan effektiviserar och kvalitetssäkrar sitt arbete med kulturarvet genom till exempel omstrukturering och utveckling av egna resurser och insatser, samt digitalisering av processer och verktyg. Det finns en förväntan från Svenska kyrkans sida att också staten utvecklar finansiering, regelverk och metoder så att kulturarvet långsiktigt kan bevaras, användas och utvecklas.

Ett viktigt strategiskt verktyg för Svenska kyrkans kulturarvsarbete är *Nationellt program för kunskapsutveckling om det kyrkliga kulturarvet*, vilket antogs av kyrkostyrelsen 2017. Programmet ska stödja och ge förutsättningar för en långsiktig, strategisk och vetenskapligt grundad kunskapsuppbyggnad om det kyrkliga kulturarvet. Följande kapitel är indelat i enlighet med de fyra kunskapsutvecklingsområdena som identifierats i programmet och kommer att visa på exempel på insatser och aktiviteter som under året gjorts inom dessa områden. Under 2018 har arbetet med att uppdatera och konkretisera handlägningsprocessen för att ansöka om och genomföra nationella kunskapsutvecklingsprojekt fortsatt. Under 2019 fastställs handlägningsrutinerna slutgiltigt och den första ansökningsomgången avseende ramår 2021 inleds.

Kyrklig kulturarvsförvaltning

Svenska kyrkan förvaltar ett kulturarv med många dimensioner. Det kyrkliga kulturarvet omfattar mycket mer än de kyrkliga kulturminnena som skyddas av kulturmiljölagen. Kyrkans kulturarv är ett rum där det gemensamt mänskliga över tid har gestaltats i miljöer, byggnader, konst, traditioner och minnen. Det är ett rum där ständiga förändringar har skett och där historien är levande och meningsfull. Precis som samhället i övrigt ändras också Svenska kyrkan, även om basen fortsätter vara densamma. Det gäller kyrkobyggnaderna, kyrkorummen och inventarierna, likaväl som kyrkans grundläggande uppgift. Denna verklighet möter Svenska kyrkans församlingar och pastorat dagligen, både fysiskt och på ett existentiellt plan. Den immateriella dimensionen av det kyrkliga kulturarvet är för Svenska kyrkan viktig att reflektera över och lyfta fram. Samtidigt är Svenska kyrkan en förvaltare av många byggnader. Kostnaderna för förvaltningen stiger stadigt och tar en allt större del av församlingarnas ekonomi i anspråk.

EN EFFEKTIVARE FASTIGHETSFÖRVALTNING

Inom Svenska kyrkan pågår flera samordnade strategiska insatser för att minska kostnaderna för fastighetsförvaltningen. Det är ett resultat av kyrkomötets beslut 2016, att genomföra åtgärderna som föreslogs i utredningen *Gemensamt ansvar* och som utgår från en analys av Svenska kyrkans förväntade medlemsutveckling och framtida ekonomi.

Under 2018 startade den operativa fasen i arbetet med att verkställa kyrkomötets beslut i avsikt att öka effektiviteten i fastighetsförvaltningen. För att få en bättre överblick över det totala fastighetsbeståndet har ett gemensamt, obligatoriskt och inomkyrkligt fastighetsregister varit första prioritet. I registret ska alla byggnader och mark som ägs av Svenska kyrkans ekonomiska enheter registreras. Målet var att få registret ifyllt med grunduppgifter till den 31 december 2018, vilket uppnåddes med undantag för några få procent av enheterna som försenades i arbetet. Registret ska både ge de ekonomiska enheterna en bättre överblick och kontroll av det egna fastighetsinnehavet, men också bidra till en nationell överblick som hittills har saknats. I registret finns bland annat uppgifter om byggnadernas funktion, bruksarea och formen för innehavet. Här kan också anges uppvärmningsform och uppgift om skyddsrum. För kyrkorna finns en koppling till Kyrkobyggnadsregistrets uppgifter genom ett unikt ID-nummer. Inventeringen och registreringen av fastigheterna har lösts på olika sätt i stift, pastorat och församlingar. I några fall har stiftet hjälpt till med mycket av fältarbetet medan andra stift har fungerat som ett stöd för pastorat och församlingar som själva utfört arbetet. Kyrkans nationella nivå har tillhandahållit utbildningar, manualer, lathundar och utbildningsmaterial till den gemensamma registermodulen.

Nästa steg i den gemensamma strategin för en ökad

effektivitet i fastighetsförvaltningen är församlingarnas framtagande av lokalförsörjningsplaner för det egna fastighetsbeståndet. Målet är att förbättra församlingarnas förmåga att fatta beslut om fastighetsinnehavet i ett längre perspektiv och ge bättre förutsättningar för att planera och utföra det grundläggande uppdraget. Lokalförsörjningsplanen är ett redskap för församlingar och pastorat att analysera behoven av ändamålsenliga lokaler utifrån ett verksamhetsperspektiv. Under 2018 har bestämmelser för arbetet tagits fram genom en samverkan mellan kyrkokansliet och stiftet. I slutet av 2018 klubbades den inomkyrkliga reglering som bestämmer vad en lokalförsörjningsplan ska vara och innehålla av kyrkostyrelsen. Alla församlingar bör ha en lokalförsörjningsplan vid utgången av 2022.

NÄTVERK INOM BRAND OCH STÖLD

En viktig del av förvaltningen handlar om att förebygga brand och stöld. Kyrkokansliet deltar i samverkan med andra myndigheter och organisationer i nätverk sammankallade av Riksantikvarieämbetet med tema brand respektive stöld som under 2017 bytte namn till, *Stölder och kulturarv* samt *Brand, restvärdesräddning och kulturarv*.

Samverkansgruppen *Brand, restvärdesräddning och kulturarv* har som fokusområde att skapa dialog och nätverksbyggande för att deltagarna ska inspirera varandra med kunskap och erfarenhet i frågor som rör förebyggande arbete kring brandsäkerhet. Förutom regelbundna träffar medverkar kyrkokansliet med inspel till utbildningar och seminariedagar i samverkan med Brandskyddsföreningen.

Syftet med samverkansgruppen *Stöld och kulturarv* är att sätta fokus på frågor om att förebygga stölder av kulturarv genom dialog, nätverksbyggande, omvärldsbevakning och diskussion av aktuella händelser för att främja utveckling av kunskap och erfarenhetsåterföring inom området. Samverkansgruppen träffas årligen hos en av nätverksdeltagarna för att ytterligare fördjupa kunskapen inom olika branscher. Under hösten 2018 var Västerås stift värd för nätverksträffen där domkyrkomiljön stod i centrum för resonemang kring frågan om hur vi på ett bra sätt kan tillgängliggöra kulturarv i form av byggnadsverk, dess inventarier och yttre kulturmiljöer utan att riskera förluster och skadegörelse. Stölden av Erik XIV:s begravningsregalier i Västerås 2013 samt stölden av Karl IX:s och Kristina den äldres begravningsregalier i Strängnäs 2018 har visat på behovet att arbeta kontinuerligt och kreativt med brottsförebyggande åtgärder. Diskussion fördes vid samverkansmötet om kommunikationen gällande kulturarvsbrott i förhållande till media, polis och internt inom respektive organisation i syfte att utbyta erfarenheter och goda idéer. Kyrkokansliet arbetar med stöd till stift vid brottsutredningar och med att bygga upp arbetsmetodik och handledningsmaterial för att ytterligare stärka förebyggandet av kulturarvsbrott i ett långsiktigt perspektiv.

Utveckling av konservering, hantverk och material

De många renoveringar, restaureringar och konserveringar som årligen genomförs i kyrkomiljöer över hela landet är en källa till kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Projekten kan bidra till utveckling av arbets- och hantverksmetoder, materialkunskap och hantverkskunnande för många inblandade sakkunniga och yrkesutövare. Det kan i sin tur öka möjligheterna för en mer hållbar förvaltning. Projekten kan också bidra till ny kunskap om kyrkomiljöernas uppbyggnad, konstruktion, tillkomst och förändringar som kommer såväl Svenska kyrkan som allmänheten till del. En viktig förutsättning är att de kunskaper som finns och utövas av konservatorer och specialiserade hantverkare dokumenteras och värdesätts. Det praktiska hantverkskunnandet är immateriella kunskaper som krävs för att de materiella resultaten ska kunna vårdas och bevaras.

MÅLAD TAKPLÅT

Målad takplåt är det vanligaste takmaterialet på kyrkobyggnaderna och det går årligen stora pengar till ett underhåll som alltför ofta ger undermåliga resultat. Det saknas många gånger tillräcklig kompetens och kunskap att avgöra varför arbetet inte gett avsett resultat, både hos de hantverkare, konsulter, antikvarier och förvaltare som är involverade. Denna problematik är bakgrunden till Svenska kyrkans medverkan i och medfinansiering av projektet *Målning av takplåt på kulturhistoriskt värdefulla byggnader* som under åren 2015-2018 pågått vid Hantverkslaboratoriet på Göteborgs universitet och som finansierats även med Riksantikvarieämbetets anslag för forskning och utveckling. Orsakerna till de bristfälliga kunskaperna ligger bland annat i att materialen förändrats över tid men också i bristen på material, produkter och därmed även materialkunskap för underhållsåtgärder, som är anpassade till de historiska materialen.

Under 2018 slutfördes projektet och resulterade i en omfattande publikation, *Rostskyddsbehandling av takplåt – på kulturhistoriskt värdefulla byggnader*, som redogör för kunskapsläget och historiken för både materialen och metoderna. Den avser vara ett stöd i att värdera de tak som finns och att välja lämplig ambitionsnivå i förvaltningen. För att underlätta för förvaltarna att ta del av de viktigaste slutsatserna och rekommendationerna har också en broschyr i ämnet producerats, *Målad takplåt*. Genom det pågående samarbetet med Hantverkslaboratoriet kommer kurser riktade till församlingarna att tas fram.

UTVECKLADE INVENTERINGSMETODER

Gemensamt för flera projekt är att metoder för inventering och dokumentation i stor skala testas och utvärderas samtidigt som

ny kunskap om material och hantverk tas fram. I Västerås och Strängnäs stift inleddes 2018 den operativa fasen i totalinventeringen av spåntäckta tak och fasader inom stiftens kyrkomiljöer. I projektets förstudie under 2017 har man bland annat tagit fram en väl fungerande metod för att inventera tak på en översiktlig nivå utan att behöva använda stege eller skylift. Att öka kunskapen om vilka spåntak som har hög ålder och livslängd respektive kort livslängd är central i kunskapsuppbyggnaden och kan hjälpa Svenska kyrkan att bli en kvalificerad beställare vid underhållsåtgärder och omläggningar av spåntak.

I Lunds stift pågår projektet *Medeltida kalkputs och kalkmålningar på kyrkornas vindar*. Ett inledande pilotprojekt genomfördes under 2018. I projektet undersöks det medeltida muralmålari som blivit bevarat på vindarna när kyrkorna valvslogs under senare delen av medeltiden. Detta målari har aldrig undersökts systematiskt. I projektet involveras konservatorer och murhantverkare och nya analysmetoder används för att ge kunskap om medeltida material och tekniker. Målningarna har aldrig kalkats över och är värdefulla källor till kunskap om puts, färger, kulörer och motiv.

TJÄRA

Kunskapsuppbyggnaden om tjära, metoder för tjärstrykning och de tjärade spåntaken har fortsatt. Det nordiska nätverket för tjära genomförde två träffar under året där representanter från Svenska kyrkan fanns med. Vid den första träffen i juni besöktes tjärade kyrkor i södra Finland och friluftsmuseet Fölisö nära Helsingfors där tjärningsarbeten pågick. I september arrangerades träffen i Norge. I Oslo besöktes Norsk folkemuseum med sin stavkyrka från Gol, i Tönsberg föreningen Saga Oseberg, som byggt en kopia av Osebergskeppet med ursprungliga metoder och material. Föredrags hållare från Finland, Sverige och Norge presenterade och diskuterade resultat liksom frågor kring tjära och dess användning. Bland presentationerna märktes bland annat resultaten från första delen i projektet *Tjära på Gotland – Nya försök med gamla metoder*.

Hantverkslaboratoriet tog 2016 fram en egenkontrollblankett för tjärning som distribuerades till stiftet. Denna var avsedd att bifogas till församlingar/pastorat i samband med att stiftet fattade beslut om kyrkoantikvarisk ersättning för tjärningsarbeten. Församlingen/pastoratet skulle vid redovisning av utfört arbete skicka med ifylld blankett och därefter skickade stiftet den till Hantverkslaboratoriet för sammanställning och utvärdering. Under 2018 har ett större antal blanketter kommit in. En annan positiv effekt är att flera tjärningsentreprenörer tagit fram egna egenkontrollblanketter som de levererar till beställaren. Det förekommer också att stift har utvecklat egna egenkontrollblanketter. Resultaten är ännu inte sammanställda men i Uppsala stift har det konstaterats att församlingen/pastoraten sällan preciserar hur många strykningar

som ska göras vid tjärningsarbeten. I entreprenörernas inlämnade egenkontrollblanketter framgår att taken i stort sett genomgående har strukits en gång med tjära. På taktytor åt norr är ofta en strykning fullt tillräckligt, medan södra takhalvan oftast behöver två strykningar. På sikt behöver rutiner för tjärstrykning av spåntaken ändras så att tjäran stryks på i så många omgångar och med mellanliggande torktid, att spånen får ett bestående täckande lager av tjära.

Linköpings stift lyfter i stiftsenkäten fram att drygt 10 procent av stiftets ramanslag årligen går till tjärningsarbeten och vanligtvis får församlingen 75 procent av kostnaden i enlighet med riktvärdet i handboken för kyrkoantikvarisk ersättning. Ett intressant exempel på ett tjärningsarbete som utförts är tjärningen av Nedre Ulleruds kyrka i Karlstads stift där en blandning av tjära efter ett recept från 1790 användes (se bilaga 3).

Klimat och miljö för ett långsiktigt bevarande

Svenska kyrkans klimat- och miljöengagemang spänner över ett vidare område än bara bevarandet av det kyrkliga kulturarvet. Det bottnar i ett ansvarstagande för det skapade och den värld vi vill lämna över till kommande generationer. Svenska kyrkan behöver som en av landets största fastighetsägare möta klimatförändringarna med åtgärder, såsom hushållning av resurser och minskad miljöbelastning. Med fördjupad kunskap och ett tvärsektoriellt arbete kan problem förebyggas och förutsättningarna stärkas att klokt förvalta det kyrkliga kulturarvet för framtiden. Svenska kyrkan arbetar strategiskt för att nya klimatsmarta och gröna energilösningar kan användas utan förlust av kulturvärden.

KYRKOMÖTETS BESLUT OM KLIMATSTRATEGI

Kyrkomötet beslutade hösten 2018 att uppdra till kyrkostyrelsen att finna former för ett nationellt täckande program för en klimatstrategi som kan implementeras och genomföras i samtliga stift inom Svenska kyrkan. Tanken med ett sådant program är att stödja alla stift i ett klimatstrategiskt arbete för att bidra till de globala miljömål som Sverige åtagit sig genom Agenda 2030 och dess 17 globala mål för hållbar utveckling. Arbetet med de globala miljömålen är viktigt för Svenska kyrkans bevarande och utvecklande av det kyrkliga kulturarvet inte minst genom det elfte målet, ”att göra städer och bosättningar inkluderande, säkra, motståndskraftiga och hållbara”. Det innefattar bland annat en förstärkning av insatserna för skydd av världens kultur- och naturarv, vilket Svenska kyrkan kontinuerligt arbetar med inom olika delar av sin förvaltning.

SOLENERGI SEMINARIUM

På temat miljömål som innefattar hållbar energi har det pågående projektet, *Vägledning - Solenergi i skyddade kyrko-*

miljöer, under hösten 2018 genomfört ett dialogseminarium. Representanter från olika kyrkliga enheter och myndigheter fick möjlighet att diskutera förutsättningarna för de församlingar som idag har ett stort miljöengagemang och intresse för att investera i solenergilösningar, till exempel på kyrktak som skyddas enligt 4 kap. 3-4 §§ kulturmiljölagen. Perspektiven som belystes rörde, förutom antikvarisk- och teknisk hänsyn, även frågor om symbolvärde och balans mellan gestaltningshänsyn, ekonomisk och miljömässig nytta. De synpunkter som framkom under dagen är viktiga för vägledningens slutförande under 2019. Under 2018 har Stuguns nya kyrka i Jämtland, som första tillståndspliktiga kyrka i Sverige, påbörjat montage av solceller på kyrktaket efter att Länsstyrelsen i Jämtland godkänt församlingens ansökan.

INNEKLIMAT I KYRKOR OCH DESS PÅVERKAN PÅ ORGLAR

Svenska kyrkan har länge arbetat med att ta fram metoder för en långsiktigt hållbar och säkrad drift av kyrkor. Göteborgs stift har genomfört en förstudie under 2016-2017, rapporterad 2018, där ett urval kyrkor studerats med etablerade mätmetoder och standarder för att se hur förändringar av kyrkors inneklimat påverkar orglarnas komplexa konstruktion och materialsammansättning. Syftet med studien är att förebygga eventuella negativa effekter i samband med energieffektiviseringsåtgärder i kyrkor och vänder sig till personer med ansvar för fastigheter på olika nivåer i Svenska kyrkan. Resultatet av studien av orglar bedömdes kunna appliceras på övrig inredning och inventarier.

Användning och tillgängliggörande av det kyrkliga kulturarvet

Den utveckling som sker där både samhälle och kyrka snabbt förändras i samband med globalisering, urbanisering, migration, förändrade vanor och värderingar, påverkar både förvaltning och användning av kyrkor. Sammanläggningar av församlingar till större enheter, förändrad verksamhet och bruk, samt en minskande ekonomi bidrar till att förändra behovet av kyrkor och andra lokaler hos församlingarna. Samtidigt behöver samhället i många sammanhang flera offentliga icke-kommersiella rum som är tillgängliga för alla. Det kyrkliga kulturarvet bör ses som en resurs för både samhälle och kyrka som kan få ökad användning i flera sammanhang. För en långsiktigt hållbar användning av det kyrkliga kulturarvet behöver samverkan mellan olika aktörer stärkas med kunskapsutbyten både i Sverige och internationellt. I samband med detta är det nödvändigt att utveckla möjligheter till ökad delaktighet och tillgänglighet, samtidigt som kulturvärdena värnas.

INTERNATIONELL SAMVERKAN OCH KUNSKAPSUTBYTEN

För att möta de utmaningar som ett samhälle i ständig förändring innebär engagerar sig Svenska kyrkan i internationella sammanhang som på olika sätt bidrar med expertis, erfarenhet och inspiration till kulturarvsförvaltningen. Det finns bland annat samarbeten med det europeiska nätverket Future for Religious Heritage och Churches Conservation Trust (CCT) i England.

Churches Conservation Trust har varit involverad i flera kulturarvsprojekt inom Svenska kyrkan under senare år. I Lunds stift har stiftet tillsammans med flera församlingar och Churches Conservation Trust drivit ett projekt som syftat till att ta fram metoder för att utveckla ett utvidgat bruk och en hållbar förvaltning av kyrkor. Projektet avslutades i april 2018 med konferensen *Preserve, Use and Develop – International conference on ecclesiastical heritage and its future challenges*. Konferensen ägde rum i Lund och totalt deltog 160 personer från 11 länder. Programmet gav många exempel från olika länder på hur kyrkor och församlingar på ett framgångsrikt sätt kan anpassa sig till nya situationer. Både kyrkliga organisationer och kulturarvsorganisationer representerades. Förutom de redan nämnde fanns representanter från Church of England, den norska arbetsgivarorganisationen för kyrklig verksamhet KA, Evangelical Church in Central Germany, europeiska kommissionen, kulturdepartementet och flera svenska församlingar från olika delar av landet. I konferensrapporten lyfts flera viktiga slutsatser fram. Centralt var insikten om vikten att analysera och förstå den mångfald av värden som finns på en given plats, att i utveckling balansera kulturella och religiösa värden och att skapa delaktighet i processer och beslut.

Future for Religious Heritage anordnade i oktober 2018 sin sjätte internationella konferens i Unescos högkvarter i Paris. Temat var ”Religious Heritage. Europe’s legacy for the future” och konferensen hade ett fokus på hur det religiösa kulturarvet mer specifikt kan spela en roll i framtidens Europa. Programmet speglade väl hur det religiösa kulturarvet också är en politisk fråga och att de många som är aktiva inom området vill uppmärksamma och påverka utvecklingen. På plats fanns fler än 200 deltagare från 65 olika länder. Från Sverige deltog flera stift och Svenska kyrkans nationella nivå.

ANVÄNDNING OCH FÖRÄNDRING

Det kyrkliga kulturmiljöerna utgör ett levande kulturarv. Ytterligare några seminarier och konferenser med tema användning och förändring kan nämnas. Lagunda församling i Uppsala stift anordnade i augusti 2018 en kulturarvsdag i Holms kyrka. Församlingen förvaltar tio kyrkor som alla är av ansevärld ålder. Holms kyrka saknar uppvärmning och vatten och ligger idag avsidat vilket gör att den främst används som sommarkyrka. Församlingen uttryckte stor stolthet över sina kyrkor och använde dom på olika sätt, men var också bekymrade över framtiden. Föredragen gav flera perspektiv på

ett förändrat kyrkligt kulturarv. Kyrkor med utvidgat bruk och nya funktioner diskuterades och Säfle pastorat presenterade sitt kulturvårderingsprojekt av pastoratets 14 kyrkor.

Den kyrkoantikvariska konferensen *Modernitet, modernism och samtid. Konferens kring de kyrkliga kulturarven*, ägde rum vid Piteå museum 11–12 april 2018. Konferensen var ett arrangemang inom Europaåret för kulturarv 2018 och behandlade moderniteten och modernismen i kyrkorummen samt hur de påverkas av de förändringar som sker i vår samtid. I konferensen medverkade Svenska kyrkan genom lokal nivå, stift och den nationella nivån.

Centrala samrådsgruppens kulturarvskonferens hade temat ”Det kyrkliga kulturarvet som resurs för samhället” (se Samverkan mellan stat och kyrka). Under konferensen gavs exempel och perspektiv på det kyrkliga kulturarvet som resurs för både kunskapsbyggande, miljö och det lokala.

KULTURARVSKOMMUNIKATION

Svenska kyrkan arbetar kontinuerligt med att kommunicera och tillgängliggöra kulturarvet. Det bidrar till delaktighet och ett långsiktigt stöd för att bevara de kulturhistoriska värdena. Att sprida kunskap om kulturarvet ger möjlighet till nya möten och ökad förståelse för dess betydelse som samhällsresurs.

Barnboken *Den hemliga resan* som släpptes av Verbum förlag under 2018 har sitt ursprung i Stockholms stifts idé att berätta om det kyrkliga kulturarvet och kyrkornas historia genom en saga för barn. Boken, skriven av Ulf Nilsson och illustrerad av Anna Blåder, har getts ut i samarbete med stiftet där faktaunderlaget har tagits fram. Det är en resa genom både tid och kyrkorum från riddartidens kyrkor till moderna i tegel. Barnboken är ett nytt och annorlunda grepp som kommunicerar det kyrkliga kulturarvets historiska bredd och pedagogiska potential. Den kan användas i församlingarnas barn- och ungdomsgrupper, i skolor och bland allmänheten.

Den kyrkliga satsningen *Dela tro – dela liv* har pågått till 2018 och har omfattat hela Svenska kyrkan, med mål att ge människor i alla åldrar möjlighet att växa och utvecklas i sin förmåga att samtala om och leva i tro, genom att stärka och stödja kyrkans medarbetare och hitta nya vägar. Inom satsningen har en mängd aktiviteter genomförts som haft bäring på kyrkorum och pedagogik. *Katedralen som lärandemiljö* har syftat till att utforska vilken roll katedralen kan ha som lärandemiljö. I delsatsningen medverkade Stockholms, Strängnäs och Visby domkyrkoförsamlingar med olika inriktningar och målgrupper. I Stockholm hade man fokus på kulturinstitutioner och opinionsbildare, Visby inriktade sig på turister, lokala konstnärer och unga ideella, medan Strängnäs fokuserade på församlingar och besökare i kyrkorummet. Ett liknande syfte har delsatsningen *Medvetandegöra liturgi och upplevelser av kyrkorummet* där man genom att öka kunskap om och förståelsen för symboler, uttryck och färger vill bidra till delaktigheten i kyrkorummets olika skeenden.

ALMEDALEN

Almedalsveckan på Gotland är en viktig mötesplats för att diskutera politik och samhällsfrågor. Inriktningen för kontrollstationsarbetet har präglat de kulturarvsrelaterade aktiviteter som skett under Almedalsveckan såväl 2017 och 2018. Vid ett panelsamtal i Visby domkyrka 2017 diskuterades det beslut som riksdagen fattat om inriktningen på kulturarvsarbetet och vilken betydelse det har för det kyrkliga kulturarvet. Under 2018 anordnades ett flertal kulturarvsrelaterade arrangemang. Konstprojektet *Konst, kultur och integration* och de broderier som blivit resultatet av ett arbete i Övre Älvdals församling, Karlstads stift, bildade fond för ett samtal om hur konst och kulturarv kan bidra till arbetet med flyktingmottagande och integration. Hur kan nya erfarenheter skrivas in i vår gemensamma historia? Vilkas röster kommer till tals i berättelsen om vår samtid? Visby domkyrka bildade också utgångspunkt för visningar och samtal kring kulturarvet som pedagogisk resurs i mötet med vuxna och barn. En öppen midnattskoncert fyllde domkyrkan till bredden och inleddes med några välkomstord om kyrkorummen som mötesplatser för musik och reflexion. Aktiviteterna i Almedalen ger upphov till viktiga möten med beslutsfattare, men också med en intresserad allmänhet.

KULTURARVET DIGITALT

Kyrkguiden är Svenska kyrkans app för att hjälpa människor att upptäcka och hitta till de kyrkliga kulturarven. Appen har laddats ner drygt 10 000 gånger från Google Play och minst lika många gånger från Appstore. Med *Kyrkguiden* kan användaren lätt hitta en närliggande kyrka och klicka sig vidare för att läsa mer om byggnad, församling och aktiviteter. Det är också möjligt att filtrera fram olika besökstyper av kyrkor, som sommarkyrka, vägkyrka, pilgrimskyrka eller sevärdhetskyrka. Församlingar och pastorat har länge själva kunnat lägga upp korta texter med bild om vad de särskilt vill lyfta fram, och under 2018 tillkom möjligheten att komplettera informationen om kyrkor och platser med 360-bilder och audioguide.

Under 2018 gjordes totalt 312 inlägg på Svenska kyrkans instagramkonto *@kulturarvet*. Här berättar Svenska kyrkan i ord och bild om intressanta detaljer och företeelser ur vårt gemensamma kulturarv. Vackra bilder på kyrkor med en lång historia och intressanta berättelser uppskattas av följarna. Domkyrkan i Linköping (587), Hälleviksstrands kyrka (517) och Varnhems klosterkyrka (482) är de inlägg som fått högst interaktion under året och i mars 2019 hade kontot 3 885 följare.

BILAGA 1

Förändringar i Svenska kyrkans kyrkobyggnadsbestånd 2000–2018

1:1 SAMMANSTÄLLNING AV SVENSKA KYRKANS KYRKOBYGGNADSBESTÅND 2018

Stift	Totalt antal skyddade* kyrkor	Därav totalt antal skyddade enligt beslut RAÄ	Därav skyddade efter 2000-01-01	Skyddade kyrkor tagna ur bruk efter 2000-01-01	Totalt antal ej skyddade kyrkor	Varav nybyggda efter 2000-01-01	Ej skyddade kyrkor tagna ur bruk efter 2000-01-01	Summa kyrkor
01 Uppsala	258	8	3	1	38	2	6	296
02 Linköping	231	4	1	1	31	2	3	262
03 Skara	373	4	3	3	36	1	5	409
04 Strängnäs	173	9	2	1	22	3	5	195
05 Västerås	161	6	0	1	16	1	5	177
06 Växjö	294	7	5	1	44	1	1	338
07 Lund	475	13	3	6	32	0	3	507
08 Göteborg	306	8	0	8	55	6	8	361
09 Karlstad	151	9	5	1	19	0	2	170
10 Härnösand	179	8	4	5	30	2	14	209
11 Luleå	132	23	4	1	61	0	14	193
12 Visby	98	1	0	0	1	0	0	99
13 Stockholm	106	16	5	1	45	7	8	151
Summa	2937 **	116	35	30	430 **	25	74 **	3367

* För samtliga tabeller i bilagan avser Skyddad kyrka en kyrka invigd till gudstjänst som skyddas av tillståndsplikt enligt fjärde kapitlet i kulturmiljölagen. Ej skyddad kyrka är en kyrka invigd till gudstjänst som inte skyddas av tillståndsplikt enligt fjärde kapitlet i kulturmiljölagen.

** Förändringen gentemot redovisningen 2017 beror på korrigering av registreringar i Kyrkobyggnadsregistret.

**1:2 KYRKOR SOM OMFATTAS AV TILLSTÅNDSPLIKT ENLIGT KML 4 KAP. 4§ GENOM SÄRSKILT BESLUT AV
RIKSANTIKVARIEÄMBETET EFTER 2000-01-01**

Namn	Församling	Stift	Byggår	Ägarkategori	Beslutsdatum	Ägd av Svenska kyrkan 2000-01-01
Adolfsbergs kyrka	Adolfsberg	Strängnäs	1970	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Avasjö kapell	Dorotea-Risbäck	Luleå	1950	Svenska kyrkan	2002-12-10	Nej
Birgittakyrkan i Sundsvall	Skön	Härnösand	1972	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Björksätra kyrka	Sandviken	Uppsala	1975	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Björneborgs kyrka	Visnum	Karlstad	1956	Svenska kyrkan	2001-10-22	Ja
Bodafors kyrka	Norra Sandsjö	Växjö	1940	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Charlottenborgskyrkan	Motala	Uppsala	1988	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Franciscus kapell i Nyköping	Nyköpings Alla Helgona	Strängnäs	1972	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Friggeråkers kyrka	Mösseberg	Skara	1955	Svenska kyrkan	2001-06-15	Ja
Kaitumkapellet	Gällivare	Luleå	1964	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Lammhults kyrka	Aneboda-Åsa-Berg	Växjö	1964	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Lerbergets kyrka	Väsby	Lund	1982	Kyrklig stiftelse etc, för kyrkligt ändamål	2002-06-07	Nej
Lextorpskyrkan	Lextorp	Skara	1971	Svenska kyrkan	2001-06-15	Ja
Mariakyrkan i Gävle	Gävle Maria	Uppsala	1971	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Mariakyrkan i Huddinge	Trängsund-Skogås	Stockholm	1987	Svenska kyrkan	2001-05-29	Ja
Mariakyrkan i Värnamo	Värnamo	Växjö	1977	Svenska kyrkan	2003-02-17	Ja
Mariakyrkan i Växjö	Växjö Maria	Växjö	1977	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Marielundskyrkan	Östersund	Härnösand	1969	Svenska kyrkan	2003-02-17	Ja
Resarö kapell	Vaxholm	Stockholm	1968	Svenska kyrkan	2001-05-29	Ja
Råslätts kyrka	Jönköpings Kristina-Ljungarum	Växjö	1974	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Råsunda kyrka	Solna	Stockholm	1966	Svenska kyrkan	2001-05-29	Ja
Rönnöfors kyrka	Offerdal	Härnösand	1953	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
S:t Johannes kyrka i Våmb	Våmb	Skara	1987	Svenska kyrkan	2001-06-15	Ja
S:t Mikael kyrka i Malmö	Kulladal	Lund	1978	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
S:t Nicolai kapell i Malmö (Sjömanskyrkan)	Malmö S:t Petri	Lund	1969	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Siris kapell	Frysände	Karlstad	1950	Svenska kyrkan	2001-10-22	Ja
Soutujärvi kyrka	Gällivare	Luleå	1963	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Staloluokta kyrkkåta	Jokkmokk	Luleå	1971	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Storviks kyrka	Ovansjö	Uppsala	1960	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Säffle kyrka	Säffle	Karlstad	1965	Svenska kyrkan	2001-10-22	Ja
Tibble kyrka	Täby	Stockholm	1971	Svenska kyrkan	2001-05-29	Ja
Vantörs kyrka	Vantör	Stockholm	1959	Svenska kyrkan	2001-05-29	Ja
Västerstrandskyrkan	Västerstrand	Karlstad	1977	Svenska kyrkan	2001-10-22	Ja
Åmotfors kyrka	Eda	Karlstad	1961	Svenska kyrkan	2001-10-22	Ja
Åsarne nya kyrka	Åsarne	Härnösand	1966	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja

1:3 KYRKOR SOM OMFATTAS AV TILLSTÅNDSPLIKT ENLIGT KML 4 KAP. OCH SOM TAGITS UR BRUK/AVYTTRATS

Kyrka	Församling	Stift	Byggår	Tagen ur bruk	Ägarbyte år	Skydd KML	Kommentar
Strömsbergs kapell	Torsås	Växjö	1918	2018	2018	Ja	Sålt till privatperson för fritidsboende
Nissaströms kyrka	Halmstads	Göteborg	1939	2018	2018	Ja	Såld till privatperson
S:t Johanneskyrkan	Carl Johans	Göteborg	1866	ej tagen ur bruk	2018	Ja	Göteborgs kyrkliga stadsmission
Edane kapell	Brunskogs	Karlstad	1928	2018	2018	Ja	Sålt till privatperson för bostadsändamål
Hillsands kapell	Ström-Alanäs	Härnösand	1930	2015	2018	Ja	Sålt till enskild ägare

1:4 KYRKOR SOM INTE OMFATTAS AV TILLSTÅNDSPLIKT KML 4 KAP. OCH SOM TAGITS UR BRUK UNDER 2018

Kyrka	Församling	Stift	Byggår	Tagen ur bruk år	Ägarbyte år	Nuvarande ägare	Kommentar
Munkebodagårdens kyrksal	Norrköpings Borgs	Linköping	1987	2018	2018	Enskild ägare	Såld till privatperson
S:t Markus kyrka i Skövde	Skövde	Skara	1975	2018	2018	Skövde kommun	
S:t Tomas kapell i Fosie	Fosie församling	Lund	1968	2018	2018	Malmö stad	Såld för att rivas och bygga förskola
Lillögda kapell	Åsele-Fredrika	Luleå	1966	2018	2019	Ideell förening	Som samlingslokal till byaförening
Långbäckens kapell	Åsele-Fredrika	Luleå	1962	2018	2019	Enskild ägare	Såld till privatperson till fritidsboende

BILAGA 2

Fördelning och förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning 2002-2018*

2:1 KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING, ANSLAG OCH FÖRBRUKADE MEDEL 2002-2018*

Stift	Kontrollstation 2002-2008, mnkr	Kontrollstation 2009-2013, mnkr	2014, mnkr	2015, mnkr	2016, mnkr	2017, mnkr	2018, mnkr	Summa 2002-2018, mnkr	Kvm skyddad kyrka**	KAE kr/kvm skyddad kyrka 2002-2018	Genomsnittlig årlig KAE kr/ kvm skyddad kyrka
Anslag från staten	1 435,0	2 305,0	460,0	460,0	460,0	460,0	460,0	6 040,0			
Uppsala stift	88,7	205,5	64,1	49,8	63,6	43,8	34,5	550,0	114 955	4 784	281
Linköpings stift	120,5	218,7	55,6	63,7	59,8	72,4	44,1	634,6	119 135	5 327	313
Skara stift	124,5	195,1	55,3	43,4	39,8	33,7	34,0	525,7	121 598	4 323	254
Strängnäs stift	76,4	156,7	32,1	29,6	32,9	41,1	32,1	400,9	73 140	5 481	322
Västerås stift	102,5	147,9	35,7	28,7	41,0	25,8	19,8	401,4	89 328	4 493	264
Växjö stift	121,4	214,7	46,9	46,0	50,9	46,9	35,4	562,3	140 789	3 994	235
Lunds stift	119,2	193,2	89,5	102,9	83,7	67,9	62,7	719,1	190 279	3 779	222
Göteborgs stift	147,3	235,1	51,1	63,7	75,2	87,3	48,8	708,4	136 974	5 172	304
Karlstads stift	53,6	77,5	20,6	41,3	22,1	31,1	23,1	269,3	69 635	3 868	228
Härnösands stift	57,4	70,6	20,6	30,4	33,7	23,0	22,9	258,6	76 403	3 384	199
Luleå stift	35,9	34,8	11,4	4,7	3,7	9,0	7,0	106,5	55 037	1 935	114
Visby stift	109,4	173,6	44,2	35,5	27,0	23,0	19,1	431,8	31 478	13 719	807
Stockholms stift	66,8	100,0	19,7	41,0	52,9	50,2	31,2	361,6	63 548	5 691	335
Nationell nivå	16,0	29,9	6,9	3,8	2,9	1,3	2,1	62,8	-	-	-
Summa förbrukning	1 239,5	2 053,3	553,6	584,5	589,4	556,4	416,6	5 993,2	1 282 299	4 674	275
Återstående anslag från staten	195,5	251,7	-93,6	-124,5	-129,4	-96,4	43,4	46,8			
Ack. anslag från staten	1 435,0	3 740,0	4 200,0	4 660,0	5 120,0	5 580,0	6 040,0				
Ack. summa förbrukning	1 239,5	3 292,8	3 846,4	4 430,9	5 020,2	5 576,6	5 993,2				
Ack. förbrukning %	86,4 %	88,0 %	91,6 %	95,1 %	98,1 %	99,9 %	99,2 %				

* Utbetalning till den 8 februari 2019.

** Uppgift om kvadratmeteryta från mars 2018

2:2 FÖRBRUKNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING UNDER 2018 PER ÅTGÄRDSKATEGORI, MNKR*

Stift	Övergripande planering och information	Vård och underhålls- planering	Vårdinsatser	Skadeförebyggande insatser	Arbete med säkerhetsfrågor	Totalt
Uppsala stift	N/A**	0,6	30,9	2,2	0,8	34,5
Linköpings stift	0,6	1,1	34,9	5,5	1,9	44,1
Skara stift	0,5	2,6	27,3	2,1	1,6	34,0
Strängnäs stift	1,2	0,6	27,6	2,0	0,7	32,1
Västerås stift	2,7	0,8	14,9	0,9	0,8	19,8
Växjö stift	2,0	2,1	25,8	5,2	0,3	35,4
Lunds stift	4,3	7,0	46,6	3,7	1,1	62,7
Göteborgs stift	2,2	2,7	41,5	1,7	0,7	48,8
Karlstads stift	0,1	N/A**	22,6	0,4	0,1	23,1
Härnösands stift	2,8	0,6	19,5	N/A**	N/A**	22,9
Luleå stift	N/A**	N/A**	6,9	0,0	0,1	7,0
Visby stift	0,2	0,7	17,5	N/A**	0,6	19,1
Stockholms stift	N/A**	2,2	23,2	1,4	4,5	31,2
Nationell nivå	2,1	N/A**	N/A**	N/A**	N/A**	2,1
Totalt	17,4	21,0	339,1	24,9	13,1	416,6

* Utbetalning till den 8 februari 2019.

** N/A innebär att ingen förbrukning skett under aktuell period.

2:3 FÖRBRUKNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING UNDER 2018 PER OBJEKTSTYP, MNKR*

Stift	Övergripande planering eller flera objekt	Begravningsplats	Kyrkliga inventarier	Kyrkobyggnad	Kyrkotomt	Totalt
Uppsala stift	0,6	7,0	2,0	24,9	N/A**	34,5
Linköpings stift	0,0	1,4	2,8	39,5	0,3	44,1
Skara stift	N/A**	2,1	2,5	29,4	N/A**	34,0
Strängnäs stift	N/A**	2,4	3,2	26,5	0,0	32,1
Västerås stift	N/A**	2,8	1,0	16,0	0,3	19,8
Växjö stift	2,0	2,7	3,5	26,8	0,49	35,4
Lunds stift	N/A**	6,0	1,8	52,4	2,4	62,7
Göteborgs stift	0,7	1,9	6,5	39,7	N/A**	48,8
Karlstads stift	0,1	0,3	0,3	22,4	N/A**	23,1
Härnösands stift	N/A**	0,1	2,3	20,0	0,4	22,9
Luleå stift	N/A**	1,1	0,8	5,0	0,2	7,0
Visby stift	N/A**	N/A**	1,0	18,1	N/A**	19,1
Stockholms stift	4,2	0,0	1,1	22,8	3,0	31,2
Nationell nivå	2,1	N/A**	N/A**	N/A**	N/A**	2,1
Totalt	9,7	27,8	28,7	343,5	7,1	416,6

* Utbetalning till den 8 februari 2019.

** N/A innebär att ingen förbrukning skett under aktuell period.

Projekt genomförda i stiftet 2018 – ett urval

För att ge en uppfattning om vilken typ av stifts- och församlingsprojekt som beviljas kyrkoantikvarisk ersättning (KAE) presenteras här ett urval av projekt som slutförts under 2018.

UPPSALA STIFT

TJÄRSTRYKNING AV SPÅNTAK

Under 2018 har ett antal spåntak tjärstrukits. Stiftet har gått igenom de egenkontrollblanketter från tjärningsarbetena som har lämnats in i samband med rekvisitionerna av kyrkoantikvarisk ersättning. Pastorn beställer arbetena utan att precisera hur många strykningar som skall göras. I entreprenörernas lämnade egenkontrollrapporter framgår att taken nästan genomgående har strukits en gång med tjära. På takyta åt norr är ofta en strykning fullt tillräckligt, medan södra takhalvan oftast behöver två strykningar. På sikt behöver rutiner för tjärstrykning av spåntaken ändras så att tjäran stryks på i så många omgångar och med mellanliggande torktid, att spånen får ett bestående täckande lager av tjära. Ett flertal församlingsprojekt med individuell budget. Enligt *Handbok för arbete med kyrkoantikvarisk ersättning* är riktvärdet 75% ersättning vid tjärstrykning och omläggning av spån.

LINKÖPINGS STIFT

KONSERVERING AV KALKMÅLNING

I Skeda kyrka har en mycket ovanlig kalkmålning konserverats. Den föreställer en man, en ängel och ett fabeldjur och är daterad till omkring 1300. Den förmodas vara en del av en serie framställningar av en man som frestas av djävulen. Den genomförda konserveringen är ett direkt resultat av stiftets skadeinventering av medeltida kalkmåleri som genomfördes 2014–2015. De varsamma konserveringsåtgärderna begränsas till ett

minimum men är avgörande för att puts- och måleriskikt säkras till framtida generationer.

Total kostnad: 32 tkr varav KAE: 21 tkr

SKARA STIFT

KONSERVERING AV ALTARUPPSATS OCH PREDIKSTOL

Vid en antikvarisk förvisitation 2012 konstaterades att Beatebergs kyrka från 1880 ägde en mängd unika inventarier från den äldre rivna träkyrkan. Förvaringen i diverse förrådsutrymmen liksom föremålens tillstånd var bristfällig. Altaruppsats, predikstol och minnestavla konserverades 2017–2018 efter ett åtgärdsprogram från 2014. Åtgärderna syftade framförallt till att bevara ytskikt, men spjälkningar i materialet måste också fixeras. Efter åtgärderna finns nu inventarierna tillgängliga och monterade på läktaren.

Total kostnad: 656 tkr varav KAE: 492 tkr

STRÄNGNÄS STIFT

RENOVERING AV TORN OCH TORNTAK

I samband med stiftsprojektet *Medeltida taklag* konstaterades att Hardemo kyrkas tornhuv hade undertaksbrädor bearbetade i medeltida sprättuggningsteknik. 2018 renoverades fasaderna och tornets spåntak från 1946 lades om. Stor hänsyn togs till det medeltida underlagstaket. Valet av spånspek styrdes av önskemålet att inte få genomslag och spjälkning i brädorna. Kunskaperna från stiftsprojektet bidrog starkt till att antikvariskt medverkande kunde motivera att entreprenören fick prova ut en spik som tog hänsyn till taklagets höga kulturhistoriska värden, istället för att använda en längre och mindre skonsam spik.

Total kostnad: 1 623 tkr varav KAE: 1 217 tkr

VÄSTERÅS STIFT

RENOVERING AV STAKET

Runt Gustafs kyrka finns ett gjutjärnsstaket i empirestil från 1867 som är en viktig del av kyrkomiljön och kyrkotomten. Staketet var rostangripet och skadat av deformationer och sättningar. Renoveringsarbetet skedde med stor varsamhet och med användande av traditionella metoder och material.

Total kostnad: 610 tkr varav KAE: 300 tkr

VÄXJÖ STIFT

FASADRENOVERING

Oskarshamns kyrka putsade fasader har renoverats och projektet drevs av församlingen i egen projektledningsmässig regi med så kallad förtroendeupphandling. Det ledde till att kostnaderna kunde hållas nere. Bland annat har byggställningarna flyttats runt under renoveringens gång för att undvika höga kostnader för detta. Ställningskostnader kan utgöra en stor del av kostnaderna för en fasadrenovering.

Total kostnad: 2 643 tkr varav KAE: 1 316 tkr

LUNDS STIFT

RENOVERING AV KYRKSTALLAR

Två kyrkstallar vid Lilla Beddinge kyrka, som precis likt kyrkan är ritade av Helgo Zettervall på 1880-talet, har totalrenoverats. Tillsammans med kyrkobyggnaden bildar stallarna en för Skåne unik kyrkomiljö och har som helhet höga kulturhistoriska värden.

Total kostnad: 2 682 tkr varav KAE: 2 350 tkr

GÖTEBORGS STIFT

VÄSTSVENSKT KYRKOMÅLERI

Under 1700-talet utvecklades ett speciellt kyrkomåleri i Västsverige med praktfulla takmålnings på trä, så kallade "himlingar". Detta unika måleri har inventerats och dokumenterats i cirka 60 kyrkor i stiftet. Projektet har resulterat i en ökad och samlad kunskap om det västsvenska kyrkomåleriets historia och sammanhang. Projektet har genomförts i samarbete med de regionala museerna inom stiftet samt Göteborgs universitet. Arbetet resulterade i bokpublikationen "Mellan himmel och helvete – Bemålade kyrktak i Göteborgs stift 1697–1812".

Total kostnad: 1 074 tkr varav KAE: 860 tkr

KARLSTADS STIFT

OMTJÄRNING OCH LAGNING AV KLOCKSTAPEL

Vid tjärningen av Nedre Ulleruds kyrka användes en tjära som beretts enligt ett recept från 1790 för att skapa ett skikt eller ytfilm på klockstapelns spån som skyddar mot solens UV-strålning och som är vattenavvisande. Tjäran består av en blandning av furutjära, harts och kimrök. Tjäran värmdes till 70 grader och applicerades med pensel. Tjärningen ingår i ett större projekt där olika objekt stryks med samma tjära och resultatet utvärderas under en längre tidsperiod för att se hur tjärskiktet håller och om tjärningsintervallerna kan förlängas.

Total kostnad: 287 tkr varav KAE: 215 tkr

HÄRNÖSANDS STIFT

FISKARKAPELLEN ETAPP 1

Längs kusten i Härnösands stift ligger 17 kapellbyggnader som utgör några av kustens bäst bevarade äldre kulturmiljöer, men de är ändå

ganska okända och sällan beskrivna. De är relativt små byggnader med ett antal kännetecken som återkommer i nästan alla kapell. Genom att kapellen oftast ligger tämligen isolerade har de genomgått få förändringar genom historien. De har även tagits väl om hand av dem som brukar dem. Samtidigt är kapellen levande gudstjänstrum som fortfarande årligen brukas. I den första etappen av projektet har fakta samlats in genom arkivstudier, intervjuer, fältbesök, dendrokronologiska undersökningar och arkeologiska studier. En rapport är sammanställd.

Total kostnad: 1 099 tkr varav KAE: 699 tkr

LULEÅ STIFT

SKADEINVENTERING INFÖR

STENKONSERVERING AV GRAVVÅRDAR

En skadeinventering har gjorts av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar av sten från 1600-talet till 1800-talets mitt. Dessa gravvårdar är av kalk- och sandsten, vilka fått kraftiga vitt-ringsskador. Inventeringen är gjord i 13 församlingar och har berört 56 objekt. Arbetet har utförts av stenkonserverator och antikvarie och innefattat åtgärdsförslag och kostnadsberäkningar.

Total kostnad: 275 tkr varav KAE: 272 tkr

VISBY STIFT

KONSERVERING AV FASADEN

Alva kyrka är byggd av sandsten, en stensort som är ganska känslig. Stenar smulades sönder och dessutom var sockeln delvis lagad med cement som hotade spränga sönder sandstenen. Flera fogar saknade murbruk. En konservering av bland annat fasadstenar i portalerna har utförts. För att göra kyrkan tillgänglig för

rullstolsburna togs samtidig den igensatta portalen i norra fasaden upp och i samband med detta hittades en okänd vigvattennisch i portalsmygen som också konserverades.

Total kostnad: 737 tkr varav KAE: 552 tkr

STOCKHOLMS STIFT

BYTE AV FÖNSTER

Tibble kyrka är en modern kyrka från 1966, vars fönster var i mycket dåligt skick. Fönstren är i trämen klädda med rostfri plåt. En felkonstruktion på fönstrets nedre del gjorde att bottenstyckena och karmarna hade rötskadats. Ursprungsmaterialen har inte kunnat bevaras, istället har de arkitektoniska upplevelsevärdena bevarats. Samtliga fönster nytilverkades efter de gamla förlagorna, denna gång utan det tidigare konstruktionsfelet.

Total kostnad: 13 290 tkr varav KAE 1 885 tkr

Bildgalleri

Stensele kyrka

FOTO: ALEX GIACOMINI/IKON

sid. 1

Musikgudstjänst i Stensele kyrka

FOTO: ALEX GIACOMINI/IKON

sid. 4

John Rothlind och Ulla-Britt Emanuelsson med en av apostlarna i Evertsbergs kapell

FOTO: ÅKE PAULSSON/IKON

sid. 8

Återlämnad pietä och apostlar i Evertsbergs kapell

FOTO: ÅKE PAULSSON/IKON

sid. 8

Återlämnad pietä och apostlar i Evertsbergs kapell

FOTO: ÅKE PAULSSON/IKON

sid. 9

Österlövsta kyrka

FOTO: MARTIN MATTSSON

sid. 11

Heda kyrka

FOTO: MARIA SVENSK/IKON

sid. 11

Varnhems klosterkyrka

FOTO: MARIA SVENSK/IKON

sid. 11

Julita kyrka

FOTO: MARIA SVENSK/IKON

sid. 11

Orsa kyrka

FOTO: MAGNUS ARONSSON/IKON

sid. 11

Kalmar domkyrka

FOTO: ANCKE DECKER

sid. 11

Sankt Olofs kyrka

FOTO: KRISTINA STRAND LARSSON/IKON

sid. 11

Sankta Birgittas kapell sid. 11
FOTO: KRISTINA JOHANSSON/IKON

Nyeds kyrka sid. 11
FOTO: LOUISE HEDBERG

Duveds kyrka sid. 11
FOTO: ALEX & MARTIN/IKON

Nikkaluokta kapell sid. 11 och 43
FOTO: KRISTINA JOHANSSON/IKON

Viklau kyrka sid. 11
FOTO: MARIA SVENSK/IKON

Sankt Tomas kyrka sid. 11
FOTO: ALEX & MARTIN /IKON

Glasmålning i Stensele kyrka sid. 12
FOTO: ALEX GIACOMINI/IKON

Stensele kyrktorn sid. 15
FOTO: ALEX GIACOMINI/IKON

Renoveringsarbete på Stensele kyrka sid. 18
FOTO: TOMMY BERGLUND/IKON

Bibel i Stensele kyrka sid. 24
FOTO: ALEX GIACOMINI/IKON

Kyrkotextil i Stensele kyrka sid. 37
FOTO: ALEX GIACOMINI/IKON

Mattias Burman sid. 42
FOTO: LULEÅ STIFT

”Det är bredden som är det mest fascinerande”

Allt från takspån och medeltida textilier till gamla gravhällar, böcker och kyrkfönster. Och så precis allt däremellan. Det kyrkliga kulturarvets omfattning är enorm – och allt ska tas om hand, vårdas och bevaras. Mattias Burman är stiftsantikvarie i Luleå stift och menar att just bredden och variationen är det som triggar honom i rollen.

Luleå stift är med sina 56 församlingar det till ytan största stiftet i Sverige. Det upptar faktiskt en tredjedel av hela landet, från Karesuando i norr till Nordmaling i söder. Mitt i detta nät av medeltida, moderna och halvgamla kyrkor, inventarier och byggnader verkar stiftsantikvarien Mattias Burman.

– Jag fungerar som en spindel i nätet mellan myndigheter, församlingar, ingenjörer, hantverkare och länsstyrelser, med det övergripande uppdraget att vårda stiftets kulturarv, berättar han.

I det ingår dels att hantera ekonomin kopplad till den kyrkoantikvariska ersättningen, dels arbeta främjande mot stiftets församlingar och pastorat med att hjälpa dem komma igång med sina respektive projekt. Och det kan handla om väldigt olika saker.

– Det är bredden som är det mest fascinerande. Att arbeta med allt från att inventera och restaurera gamla textilier till att restaurera och tjära gamla träspånstak. Utmaningen är att hitta hantverkare som är bevandrade i teknikerna och kan utföra jobben på rätt sätt.

Just nu pågår ett stenkonserveringsprojekt i stiftet. Under 1800-talet upplevde man i många kyrkor att gravarna började lukta, varpå gravhällarna helt enkelt flyttades ut till kyrkogården och betydligt trendigare trägolv i stället lades in. Problemet var bara att de vackra ornamentstenarna ofta var av sand- eller kalksten.

– Rent krasst är de att se som inomhusstenar, säger Mattias Burman. Efter ett par hundra år ute i väder och vind blir de ganska illa åtgångna och behöver rustas upp.

Parallellt genomförs ett omfattande registreringsprojekt: var-enda inventarie i stiftet ska registreras i inventarieregistret Sacer.

– Inventeringen är genomförd, men nu ska varje församling också registrera allt. Tidigare har det bara funnits hand- och maskinskrivna förteckningar, men nu katalogiseras allt digitalt. Det är ett oerhört värdefullt arbete som säkrar upp kulturarvet för framtiden.

